

Św. Maria Magdalena de' Pazzi – karmelitańska mistyczka w literaturze i sztuce Rzeczypospolitej XVII–XVIII wieku

St. Mary Magdalene de' Pazzi – Carmelite Nun in the Literature and Art of Polish-Lithuanian Commonwealth in 17th – 18th centuries

DOI: <https://doi.org/10.21697/an.16221>

ANNA SYLWIA CZYŻ
INSTYTUT HISTORII SZTUKI UKSW
ORCID: 0000-0001-7923-1204

Zajmują się nią, co oczywiste, badacze różnych dyscyplin, w tym historycy sztuki. Powstają więc opracowania o ikonografii

Caterina de' Pazzi (2 IV 1566–25 V 1607), znana jako karmelitanka Maria Magdalena z florenckiego klasztoru Santa Maria degli Angeli di San Frediano (ob. Santa Maria Maddalena de' Pazzi), należała do niezwykle popularnych, wręcz ikonicznych świętych doby baroku (il. 1). Mimo że obecnie jej kult nieco przygasł, nadal uchodzi za jedną z największych mistyczek Kościoła, wzbudzając zainteresowanie wiernych pielgrzymujących duchowość karmelitańską¹.

¹ Była czcicielką Męki Pańskiej i stygmatyczką, a charakter jej mistyki był nupcjalny (*mystica nuptialis*), a więc związany z Bogiem jako miłością i poprzez miłość poznawany. Jej stany mistyczne porównuje się z tymi opisywanymi przez św. Katarzynę ze Sieny i św. Teresę z Ávili. Św. Maria Magdalena de' Pazzi doświadczała ich jeszcze przed przywdzianiem habitu, co stało się 3 I 1583 r. Jej proces beatyfikacyjny ruszył w 1610 r. (zakończony 8 V 1626 r.), mocno wspierany przez Medyceuszy, których przedstawiciele odwiedzali mniszkę w klasztorze i utrzymywali z nią korespondencję. Kanonizacji dokonano 28 IV 1669 r. Ciało mistyczki już w rok po śmierci zostało przeniesione do prezbiterium klasztornej świątyni, w 1610 r. zostało

wystawione publicznie (il. 14), a w 1623 r. umieszczono je w przeszklonej trumnie. Dziś znajduje się w relikwiarzu (1715–1716) stojącym w prezbiterium kościoła Karmelitanek w Careggi. Pierwsza biografia mniszki ukazała się w 1609 r. F. Wolski, *Mons pietatis abo góra Karmelu w górę pobożności przemieniona, w której nieoszacowane summy depozytowane cnót i zasług i przykładów serafickiej panny Marii Magdaleny de Pazzis karmelitanki na wypłacenie długów Ojczyzny zadłużonej...*, Kraków 1670, k. 21–22; A.M. Reconesi, *Lilia florencka albo cudowny żywot serafickiej panny św. M(arii) Magdaleny de Pazzis z miasta Florencji [...] teraz na nowo z włoskiego języka na polski przełożony [...] z ukróceniem i przydaniem świeżych cudów...*, tłum. M. Charzewicz, Kraków 1671 (il. 4); P. Pacini, *I „depositi” di Santa Maria Maddalena de' Pazzi e la diffusione delle sue immagini (1607–1668)*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 33, 1988, Heft 1–2, s. 174–178, 184, 186, 252; tenże, *Firenze 1669: un „Teatro Sacro” per Santa Maria Maddalena de' Pazzi*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 36, 1992, s. 145, 148; J. Misiurek, *Wielkie mistyczki Kościoła*, Lublin 1996, s. 123–126; J.M. Małecki, *Kult św. Marii Magdaleny de Pazzi w barokowym Krakowie*, „Folia Historica Cracoviensia”, t. 4–5, 1997–1998, s. 178; J. Aptacy, *Św. Maria Magdalena de' Pazzi (1566–1607) – życie i doktryna*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, t. 5, 2006, nr 1, s. 18–21.

świętej², wspomina się o niej w kontekście twórczości Cosimo Ulivellego (1625–1705) oraz wystroju florenckiego klasztoru i kościoła Karmelitanek³ czy też innych artystów wykonujących wizerunki mistyczki⁴.

2 Np. C. de Clercq, *Sainte Marie-Madeleine de Pazzi et ses dessins originaux*, „Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome”, f. 50, 1980, no 370, s. 366–370; P. Pacini, *Contributi per l'Iconografia di Santa Maria Maddalena de' Pazzi: Una „vita” inedita di Francesco Curradi*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 28, 1984, Heft 3, s. 279–350; R. Musso, *La Trinità con sant'Ilario, sant'Andrea Corsini e santa Maria Maddalena dei Pazzi: una pala d'altare nella chiesa di Sant'Ilario a Casale Monferrato. Indagine su una committenza*, „Monferato. Arte e Storia”, vol. 13, 2001, dicembre, s. 37–42; P. Pacini, *L'oro e i simboli della fede per la glorificazione di Santa Maria Maddalena de' Pazzi*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 49, 2005, Heft 1–2, s. 152–216; *Maria Maddalena de' Pazzi. Santa dell'amore non amato* [kat. wyst. w Seminario Arcivescovile di Firenze, Firenze 19 V–20 VII 2007], a cura di P. Pacini, Firenze 2007; S. Pierguidi, *L'Iconografia del „Sangue di Cristo” del Bernini. Santa Maria Maddalena de' Pazzi e il „Torchio mistico”*, „Iconographica. Rivista di Iconografia Medievale e Moderna”, vol. 7, 2008, s. 103–152; F.M. Cuadro, *Iconografia de Magdalena de Pazzi. A propósito de Alonso Cano, Valdés Leal y Pedro de Moya*, „Locvs Amoenus”, vol. 10, 2009–2010, s. 141–152; G. Serafini, *Santa Maria Maddalena de' Pazzi. La vita a l'iconografia*, in: *L'altra metà del cielo. Sante e devozione privata nelle grandi famiglie fiorentine dei secoli XVII–XIX* [kat. wyst. w Museo di Casa Martelli, Firenze 7 X 2014–8 III 2015], Livorno 2014, s. 94–105; J.I. Calvo Portela, *La comunión de María Magdalena de Pazzi, una estampa de Abraham van Diepenbeeck y Conrad Lauwers*, „Cuadernos de Historia del Arte”, vol. 35, 2020, no 10, s. 29–82; M. García Luque, *Noble, mística y santa: la iconografía de María Magdalena de Pazzi en dos obras inéditas de duque cornejo*, „Cuadernos de los Amigos de los Museos de Osuna”, 2020, no 22, s. 104–109.

3 Np. P. Pacini, *I „depositi” di Santa Maria Maddalena...*, dz. cyt., s. 173–252; K.-E. Barzman, *Devotion and Desire. The Reliquary Chapel of Maria Maddalena de' Pazzi*, „Art History”, vol. 15, 1992, no 2, s. 171–196; P. Pacini, *Cosimo Ulivelli. Paladino della devozione carmelitana*, „Antichità viva”, vol. 33, 1994, nr 2–3, s. 66–72; M. Shalit-Kollender, *The Fresco Cycle of Saint Maria Maddalena De' Pazzi (1566–1607)*, „Religion and the Arts”, vol. 25, 2021, no 4, s. 421–454.

4 Np. A. Martoni, *Intorno a Lazzaro Baldi. Il dipinto con la velatio di Santa Maria Maddalena de' Pazzi nel monastero di San Giorgio Maggiore*, in: *Aldèbaran. Storia dell'arte*, a cura di S. Marinelli, Verona 2014, vol. 2, 173–186.



1. Teodor Rakowiecki, *Św. Maria Magdalena z Arma Christi*, 1765 r., odbitka przed 1991 r. Fot. POLONA BN

Omawiane są uroczystości i dekoracja okolicznościowa, przedmioty o charakterze wotywnym czy też relikwiarze świętej⁵. Wspomniane obszary są opracowywane w literaturze obcojęzycznej i nie zawierają przykładów z terenu I Rzeczypospolitej, poza sporadycznie przywoływanym relikwiarzem z Bażnytino paveldo muzejus

5 Np. P. Pacini, *Firenze 1669...*, dz. cyt., s. 129–202; tenże, *Fasto barocco e rigore monastico per Santa Maria Maddalena de' Pazzi: la costruzione della cappella-reliquiario di Ciro Ferri*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 47, 2003, Heft 2–3, s. 375–439; tenże, *Il dono di Vittoria della Rovere a Santa Maria Maddalena de' Pazzi*, „Medicea”, 2010, nr 5, s. 72–87; J. Hammond, *An Old Altarpiece for a New Saint: The Canonization of S.M.M. de' Pazzi and the Decoration of Santa Maria dei Carmini in Venice*, „Explorations in Renaissance Culture”, vol. 38, 2012, Summer & Winter, s. 149–168; P. Pacini, *Roma 1669: gli apparati per la canonizzazione di Maria Maddalena de' Pazzi*, „Commentari d'Arte. Rivista di Critica e Storia dell'Arte”, vol. 19, 2013, nr 54–55, s. 98–111.

w Wilnie⁶. Niemniej waga karmelitów w religijnym pejzażu państwa polsko-litewskiego wiązała się z rozpoznawalnością osoby świętej mistyczki w XVII i w XVIII w. Ponadto jej kult na tle europejskim wyróżniał się związkami z rodziną Paców, którzy, zgodnie z legendą rodową sięgającą końca XVI w., uważali się za krewnych de' Pazzich. A zatem świętą „krewniaczką” Gozdawitów stała się florencka karmelitanka⁷.

UROCZYSTOŚCI WE LWOWIE ROKU 1628

Po raz pierwszy obchody ku czci nowo wyniesionej na ołtarze Marii Magdaleny de' Pazzi, wówczas jeszcze błogosławionej, zorganizowano we Lwowie w dniach 8–15 października 1628 r. Po tej dacie ukazały się dwa druki autorstwa karmelity bosego Wojciecha Czepiela (Albert Ciepiel, zm. 1648). Pierwszy z nich to wierszowany opis uroczystości w języku polskim, a drugi, po łacinie, ma charakter hagiograficzny⁸. W tym samym czasie

wyszedł jeszcze jeden druk autorstwa Krzysztofa Franciszka Chwalibogowskiego (czynny przed 1625–po 1628). W wierszowanym utworze dedykowanym Annie Eufrozynie z Chodkiewiczów Sieniawskiej (zm. 1633), chorążynie koronnej, dobrodziejce karmelitów bosych w Hussakowie i Krakowie, zawarty został opis uroczystości⁹.

Rozpoczęły się one w niedzielę 8 października czytaniem papieskiego dokumentu „w katedralnym [...] kościele”¹⁰. Następnie „Biskupi pokazali do Karmelitanów

Lwów 1628 (druk, mimo poszukiwań w bibliotekach polskich, litewskich i ukraińskich, nie został odnaleziony). Pierwszy z utworów został dedykowany Marcinowi Kazanowskiemu (ok. 1563–1636), fundatorowi kościoła Karmelitów Trzewickich w Bołszowcach (1624), mieście własnym w ziemi halickiej, „po pracach pruskich utarczek z Szwedem [...] do domu wracającym” (W. Czepiel, dz. cyt., k. A) z życzeniami wytchnienia. A. Przyboś, *Kazanowski Marcin*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 12, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 259; J.M. Małecki, dz. cyt., s. 178.

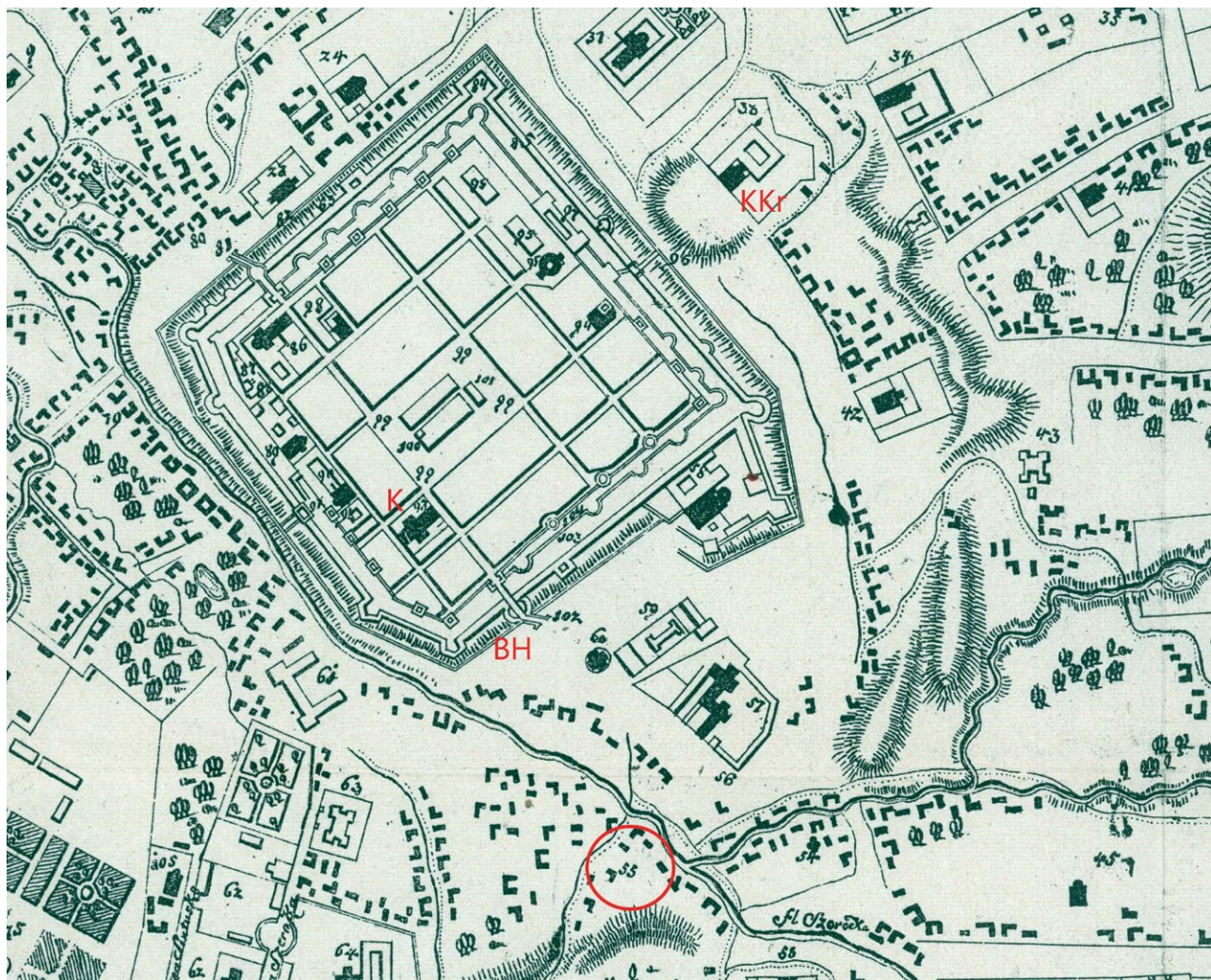
9 K.F. Chwalibogowski, *Nowina lwowska, którą sława prędkolotna rozgłasza o obwieszczeniu błogosławieństwa, B. Mariej Magdaleny de Pacis, panny zakonu karmelitańskiego regularis obseruantiae florenńskiej*, Lwów 1628. Autor był kapłanem, najpewniej karmelitą. W utworze wspominał swój pobyt w Rzymie, ale sam poemat jest przykładem grafomanstwa, niemniej z opisem wielu ciekawych szczegółów uroczystości. Obchodom przewodniczył arcybiskup lwowski Jan Andrzej Próchnicki (ok. 1533–1633) i Łukasz Kaliński (1578–1633) biskup pomocniczy i tytularny *Nicopolis ad laterum* (s. 44–45). Z dygnitarzy ks. Chwalibogowski wymienił Stanisława Bonifacego Mniszka (ok. 1580–1644), wojewodę sandomierskiego (s. 24). Być może w uroczystościach uczestniczyła także Sieniawska, której dedykowano druk, i której święta patronka pojawia się wielokrotnie w utworze. Zob. R. Skulski, *Z nieznanej literatury lwowskiej*. Ks. Krzysztof Franciszek Chwalibogowski, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej”, 1937, nr 1–4, 76–79; M. Nagielski, *Anna Eufrozyna Sieniawska*, w: *Polski...*, dz. cyt., t. 37, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1996–1997, s. 97; M. Mieszek, *Teatr, który wychodził na ulice. Przestrzeń miejska w dawnych teatrach szkolnych*, „Pamiętnik Teatralny”, t. 71, 2022, nr 1, s. 65.

10 K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 8. Cytaty ze źródeł staropolskich, podobnie tytuły utworów, zostały uwspółcześnione, z pozostawieniem charakterystycznych oboczności. Uzupełnienia zaznaczono nawiasami zwykłymi, a wtrącenia kwadratowymi.

6 G.M. Guidetti, *Il reliquario di santa Maria Maddalena de'Pazzi a Vilnius e l'attività di Giovanni Comparini e Giuseppe Vanni per la corte di Toscana: nuovi documenti*, „Bollettino della Accademia degli Euteleti della Città di San Miniato”, 2012, nr 79, s. 197–200. W literaturze litewsko- i polskojęzycznej wspomina się o relikwiarzu i o freskach z kościoła Kamedułów w Pożajściu, np. A. Baniulytė, *Šv. Marijos Magdalenos de' Pazzi kultas Lietuvos baroko kultūroje: atvaizdai ir istorinė tikrovė*, „Darbai ir dienos”, t. 53, 2010, s. 227–256; A.S. Czyż, *Fundacje artystyczne rodziny Paców: Stefana, Krzysztofa Zygmunta i Mikołaja Stefana*, „Lilium bonae spei ab antiquitate consecratum”, Warszawa 2016, s. 374, 412–414; też, *Treści ideowe wystroju kościoła i klasztoru w Pożajściu*, w: *Kameduli w Warszawie 1641–2016. 375 lat fundacji eremu na Bielanych*, red. K. Guttmeier, A.S. Czyż, Warszawa 2016, s. 305–336.

7 J.M. Małecki, dz. cyt., s. 178; J. Aptacy, s. 18; A. Baniulytė, *Šv. Marijos Magdalenos de' Pazzi...*, dz. cyt., s. 225–258; A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 120–121, 215.

8 W. Czepiel, *Kredencja nabożna B. Marii Magdaleny de Pacis [...] Jod nabożnych niewiniątek szkoły farniej lwowskiej na walnej procesji pierwszego tej panny świętej u tychże ojców na Halickim przedmieściu 10. Octobris uczyniona*, Lwów 1628; tenże, *Vita, miracula et transitus B. Mariae Magdalenae de Pazzi*,



2. Fragm. mapy Lwowa, ok. 1750 r., wyd. 1896 r. K – katedra, KKr – Kościół Karmelitów Bosych, BH – Brama Halicka; kołem zaznaczono teren, gdzie pierwotnie stał kościół Karmelitów Bosych. Fot. POLONA BN, oprac. A.S. Czyż

A z sobą wprowadzali książąt, zacnych panów.
Na Halickie przedmieście, w ulicę Garcarską.
[...] zowcie ją Cesarską. [...]

Nie stąd, że się od strony cesarskiej trafiła
Węgrów, których w ochrony ma cesarska siła,
Ale iż cesarzowa niebieska ją lubi [...]

W tę ulicę Cesarską wszyscy się garnęli,
I z procesją farską jutro iść mów tknęli,
Tam gdzie ich zapraszali ojcowie kartkami,
Tam gdzie im iść znać dali inszy kazaniami.
Tam wszyscy wielcy, mali, zacni i podlejsi
W wielki tłum się udali, choć dzień pochmurniejszy”¹¹.

W tym samym czasie w drewnianym

kościół Karmelitów Bosych usytuowanym
w pobliżu Bramy Halickiej¹² trwały nabo-
żeństwa i modlitwy związane z liturgią

¹² Klasztor fundowany w 1613 r. przy Bramie Halickiej (Andrzej Betlej błędnie podaje Krakowskiej). Murowane zabudowania wzniesiono w latach ok. 1634–ok. 1645 na zakupionych gruntach „Golu-szowskiej Góry”, po wschodniej stronie Lwowa, za bramą nazwaną z czasem Bosacką (il. 2). Tam w nowym kościele stanął ołtarz dedykowany świętej. A. Betlej, *Kościół p.w. św. Michała Archaniola (Nawiedzenia Najśw. Panny Marii) i klasztor oo. Karmelitów trzewickich (pierwotnie oo. Karmelitów bosych)*, w: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. J.K. Ostrowski, cz. 1: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 20, Kraków 2012, s. 133–134, 136.

¹¹ Tamże, s. 8–9. Zob. także W. Czepiel, dz. cyt., k. nlb.

mszy świętej oraz godzin, słuchano też spowiedzi. Uroczystościom, w których brały udział bractwa, wojsko i żacy, towarzyszyły „grzmoty słyszane, [...] błyskawice, [...] dzwony”¹³ wzbudzające, jak podkreślał ks. Chwalibogowski, strach u innowierców. Radość wykazywali jedynie Ormianie, którzy w niedzielę „akt zdobili procesji nabożnej w rynku kobiercami”¹⁴.

Z analizy tytułów, kolofonów i treści wspomnianych dzieł Wojciecha Czepiela i Krzysztofa Franciszka Chwalibogowskiego wynika, że z katedry do kościoła pw. Michała Archanioła poprowadzono co najmniej trzy procesje: w poniedziałek 9, we wtorek 10 i w sobotę 14 października. Pochód szedł ul. Garncarską (ob. Князя Романа), która rozpoczynała się za bramą miejską i stanowiła przedłużenie ul. Halickiej, przy której znajdowała się katedra łacińska (il. 2). „Na świtanie w sobotę, gdy działa zagrzmiały, [...] Na Halickim przedmieściu, aż okna padały. Jakby w szturm w pierwszym wejściu waliły się skały. Gdy się błysk straszny wzbijał w pochmurne obłoki A promień się obwijał o bieluchne boki Nowej baszty z klasztorami blisko będącymi: Wieżej, kościołów z dworami z ścianami bielonymi”¹⁵.

13 K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 9.

14 Tamże, s. 6. Autor w wielu miejscach wyraźnie podkreślał czym się „Lach, Ruś dzieli” (s. 11), ale też inne nacje jak Żydzi, Ormianie, Turcy. Wychwalał unię brzeską, zachęcając do jedności z papieżem (s. 25–28). Na marginesie dodajmy, że placówka Karmelitów Bosych odegrała znaczącą rolę w unii Ormian z Rzymem. W 1630 r. rzymskokatolickie wyznanie wiary złożył w świątyni arcybiskup Mikołaj Torosowicz (1602/03–1681). K. Stopka, *Torosowicz Mikołaj*, w: *Polski...*, dz. cyt., t. 54, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2022, s. 436.

15 K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 4. Zob. także W. Czepiel, dz. cyt., k. nlb.

Krzysztof Franciszek Chwalibogowski dał poetycki opis nabożeństwa z 14 października od prymarii aż do mszy wielkiej i niesporów z kazaniami, które także „świecki prałat w dziw gorąco kazał”¹⁶, procesją, goździnkami, *Te Deum* i muzyką liturgiczną¹⁷. Nie uszedł jego uwagi karmelicki ubogi obiad z budującymi rozmowami przy stole.

Uroczystości zakończono hucznie w niedzielę 15 października, kiedy to „na świtanie [...] znowu z dział grzmiono”¹⁸, a potem miała miejsce procesja z Najświętszym Sakramentem, „msza wielka”, podczas której „gdy muzyka zabrzmiała, aż się trzęsły ściany”¹⁹. Tłum na uroczystościach był nieprzebrany, wypełniał nie tylko okoliczne ulice i uliczki, ale też szczególnie ciasno było w niewielkim drewnianym kościele. Dochodziło więc do zwad o miejsce, niektórzy mdleli, inni „z kościoła wychodzący, gdzie gorąco było. Miły wiatr był chłodzący”²⁰.

Na koniec odbyła się „walna procesja” z udziałem miejscowego arcybiskupa i sufragana, kanoników, zakonników i kleru świeckiego. „Pod południe późne”²¹ kazanie wygłosił jezuita z lwowskiego klasztoru. Wspomniał w nim, „że jest obraz w Krakowie przewagą dostany Od Ojców, każdy powie, ręką malowany Panny błogosławionej Marii Magdaleny, Który z rewelacji ma swe wielkie ceny. Obraz Thomy z Aquinu przedziwnie świętego. [...] Bo go w tej malowała, jaką twarz widziała, Gdy jego wielka chwała jej się objawiała.

16 Tamże, s. 33.

17 „Wdzięczne pieśni śpiewano, brzmiono organami, / Strzelbą, grzmoty dawano bębny i trąbami”. Tamże, s. 46.

18 Tamże, s. 44.

19 Tamże, s. 47–48.

20 Tamże, s. 46.

21 Tamże, s. 49.

[...] Obrazu, który to tak przewdzięcznie robiła”²².

Częścią uroczystości niedzielnych był też „obiad”, który tym razem nie był skromnym posiłkiem. „Wół i pieczenia z niego”, „dość potraw i napoju” ufundowane zostały przez nieobecnego we Lwowie

„hrabiego z Ostroga”²³. Zwieńczeniem dnia były nieszpory z procesją Najświętszego Sakramentu.

„W trąby, bębny, organy, co żywo zabrzmiało,
W huk, puk, szum, rum, czas dany [...].
Jak z kościoła wychodzą, Boże mój toć
grzmiało”²⁴.

Pojawili się wówczas „aniołowie”²⁵, którzy „gdy z dział uderzono, jakby z nieba spadli”²⁶. Z opisów Krzysztofa Franciszka Chwalibogowskiego wynika, że były to przebrane osoby młode oraz dzieci, które swobodnie poruszały się po kościele i po jego okolicy, wzbudzając poczucie niebiańskiej obecności w uroczystościach²⁷.

Wydarzenia nie mogły oczywiście przebiec bez wizerunku bł. Marii „Magdaleny błogiej w białym płaszczu”²⁸, który najpewniej namalowany został w jednym z miejscowych warsztatów. Obraz noszono podczas procesji, a w ostatniej – niedzielnej, był „aniołami otoczony”²⁹, którzy ze względu na zmierzch rozświetlali go,

22 Tamże, s. 50. Informacja o obrazie, znajdującym się u jezuitów krakowskich, jest na tym etapie badań niemożliwa do weryfikacji. Niemniej warto zwrócić uwagę, że florency jezuici posługiwali w klasztorze Karmelitanek i spotykali się ze św. Marią Magdaleną de' Pazzi. Po jej śmierci propagowali kult karmelitanki (zob. niżej). Ponadto, podczas mistycznych uniesień mniszka „szyła, haftowała i inne różne wyborne bardzo sztuki igłą wyrabiała. [...] Obrazy nabożne misternym malowała kunsztem, i insze wyśmienite i bardzo subtelniuchne wykonywała w dziwnej piękności dzieła, które zawsze pilnego potrzebowały przyłożenia myśli, dowcipu i oczu. [...] dla pewniejszego doświadczenia [...] zakonnice [...] zawieszowały jej oczy i okna w tym zamykały mieszkaniu, gdzie ona zwyczaj miała robić, to czyniąc, aby tak zostawała w ciemności. Lecz (Maria) Magdalena, której nie gasnęło nigdy słońce nieustającej miłości, tak w cieniu, jako i z zawiązanymi oczami, kończyła z pochwałą przedsięwzięte roboty [...]. Z tych zaś prze-dziwnych kunsztów i po dziś dzień zostaje pamiątka, osobliwie nabożnie wymalowane obrazy, do tego czasu szczególnym od Boga zachowane cudem”. A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 136. Zob. także P. Pacini, *Firenze 1669...*, dz. cyt., s. 152–153. Kilkanaście niewielkich prac wykonanych przez św. Marię Magdalenę de' Pazzi temperą i akwarelą na papierze, o naiwnej stylistyce jest przechowywanych w klasztorze w Careggi (il. 3). Były one w XVII–XVIII w. kopiowane. Karmelitanice przypisuje się także kilka haftów o pietystycznej symbolice. *Inventario dei beni storici e artistici della diocesi di Firenze* (dalej jako BeWeB) [https://www.beweb.chiesacattolica.it/UI/page.jsp?action=ricerca%2Frisultati&view=griglia&locale=it&ambito=CEIOA&liberadescri=Maria+maddalena+de+pazzi&localizzazione=civile&anno_min=&anno_max=&nomi_correlati=De%27+Pazzi%2C+Caterina%2C+Suor+Maria+Maddalena&ordine=rilevanza#ris_7346300, dostęp 15 V 2025]. Dodać należy, że św. Maria Magdalena de' Pazzi, rozważając tajemnicę Trójcy Świętej, zobaczyła św. Tomasza z Akwinu „otoczonego [...] światłością” (A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 101). Dominikanin miał utwierdzać wiarę mniszki. Inne kazania wygłoszone podczas uroczystości we Lwowie dotyczyły cnót i cudów karmelitanki. K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 101, 135–136, 146, 148–149, 239, 243, 252, 386.

23 Tamże, s. 52–53. Chodzi o Aleksandra Zasławskiego (po 1577–1629), który został właścicielem dóbr Ostrogskich (I ordynat) po zmarłym ojcu swojej żony Eufrozyny, Januszu Ostrogskim (ok. 1554–1620). W tekście ks. Chwalibogowski błędnie nazywa go wojewodzielem poznańskim zamiast podlaskim. Ostrogski wydatnie wsparł zakonników przy wznoszeniu murowanego kościoła we Lwowie (od 1634 r.). A. Betlej, dz. cyt., s. 133–134.

24 K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 71.

25 „Zdumiewał się wszystek lud na takie widzenia”. Tamże. W innym miejscu Chwalibogowski napisał: „Aniołkowie potężnych mieli swych przystawów / W zbroi rycerzów mężnych, bo lud jak nurt z stawów / Buchał, gdy nie strzymają gdzie gwałtownie płynię”. Tamże, s. 73. Wojciech Czepiel przekazał dialog: „Ale wy: Co mówicie, jesteście anieli? W bieli. / Jeślić w bieli, toć Anieli nam się tu ozwali”. W. Czepiel, dz. cyt., k. nlb.

26 K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 71.

27 Nie było to niczym niezwykłym. Zdarzało się, że podczas procesji Bożego Ciała i Męki Pańskiej czy przedstawień ulicznych o treściach religijnych pojawiali się młodzieńcy przebrani za anioły. M. Mieszek, dz. cyt., s. 60, 65.

28 K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 11.

29 Tamże, s. 73.



3. Catherina (Maria Magdalena) de' Pazzi, *Mistyczne zaślubiny duszy z Chrystusem*, koniec XVI w., klasztor Karmelitanek Bosych w Careggi. Fot. BeWeB

Za tej panny modlitwa i w przykład biorąc cnoty
By Polak mężny bitwą, miał sławy klejnoty.
[...]
Modlili się za Kościół, za króle, za pany,
By Bóg zniósł nieprzyjaciół, dał pokój
żądany”³³.

UROCZYSTOŚCI W KRAKOWIE ROKU 1669

Po lwowskich obchodach kolejne, i jak się okazało, ostatnie tak duże uroczystości ku czci św. Marii Magdaleny de' Pazzi, odbyły się w Krakowie w związku z jej kanonizacją. Zorganizował je konwent Karmelitów Bosych na Piasku, którego przedstawiciele z uwagą śledzili przebieg procesu kanonizacyjnego³⁴. Ich datę nieprzypadkowo wyznaczono na 2–3 listopada 1669 r. w obecności nowego króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego, „cudem obranego” 19 czerwca „i na thronie ukorowanego” 29 września³⁵. W tym samym czasie odbywał się w Krakowie sejm koronacyjny (1 X–7 XI) z senatem obradującym do 16 listopada. Podobnie jak lwowskie, tak i te uroczystości zaowocowały drukami, które wydano w Krakowie w latach 1670–1671 z dedykacją dla Gryzeldy Konstancji z Zamoyskich Wiśniowieckiej (1623–1672),

pochodniami i lampionami, kreując cudowne – niebiańskie zjawisko³⁰. Czystość karmelitanki podkreślały „także dzieteczki ślicznie zubierane”, w „łańcuchy” i „korony”³¹. Przynajmniej częściowo były to dzieci ze szkoły farskiej, a zapewne także i inne „nabożne niewiniątka”³².

Co znamienne uroczystości nie miały wyłącznie charakteru religijnego. Odbywały się w kontekście próśb o pokój „od Szwedów, Tatarów.

30 Światło takie mogło imitować jednocześnie gwiazdy. Na temat światła w teatrach i parateatralnych występach doby nowożytnej zob. C. Grazioli, *Looking for the Light. Researching Stage Lighting in Renaissance and Baroque Eras*, „Kronika Zamkowa”, 2021, nr 8, s. 237–238.

31 K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 74.

32 W. Czepiel, *Kredencja...*, dz. cyt., k. tyt.

33 K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 28–29. Wspomina się także bitwę pod Chocimiem 1621 r. i tureckie zagrożenie (s. 5). Zob. także W. Czepiel, dz. cyt., k. B2–B2v; A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 416 oraz tytuł kazania Franciszka Wolskiego wygłoszonego „na wypłacenie długów Ojczyzny zadłużonej”. A. Wolski, dz. cyt.

34 Jak podaje Jan M. Malecki, w księgach protokołów kapituły prowincjonalnej wpisano m.in. pisma generała zakonu o przygotowaniach do kanonizacji, bullę kanonizacyjną i dokumenty prowincjała Marcina Charzewicza (ok. 1618–1687) z 12 VIII 1669 r. informujące o kanonizacji i przygotowaniach do uroczystości krakowskich. Charzewicz przypatrywał się z bliska procesowi kanonizacyjnemu, przebywając w Rzymie w latach 1653–1659. J.M. Malecki, dz. cyt., s. 179; Sz. Sułcecki, *Księgozbiór klasztoru karmelitów na Piasku w Krakowie*, Kraków 2014, s. 162–164, 167.

35 A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 416.

4. Frontysepis ze św. Marią Magdaleną de' Pazzi,

A.M. Reconesi, *Lilia florencka...*, dz. cyt., 1671 r.

Fot. MNKr

matki monarchy³⁶. Szczególnie imponujący był druk *Lilia florencka albo cudowny żywot serafickiej panny*, nie tylko ze względu na objętość przekładu dzieła Antona Marii Reconesiego (zm. 1658), ale także z uwagi na dodanie opisu uroczystości krakowskich oraz frontysepisu³⁷ (il. 4). Na osi kompozycji znalazł się herb Jelita Wiśniowieckiej pod książęcą koroną, w wieńcu liliowym oraz kwiat lili, z którego „wyrasta” podobizna karmelitanki³⁸. Scenę zamykają dwa aniołki z banderolą „LILIA FLOREŃSKA”, a ujmują kobiecie postaci z *arma Christi* z kartuszkami z napisami: „Dary kochanego / Oblubieńca”, co jest aluzją do mistycznych widzeń świętej związanych z Męką Pańską³⁹.

Uroczystości krakowskie rozpoczęły się po południu w sobotę 2 listopada w kościele Dominikanów pw. Świętej Trójcy. Procesja nie szła najkrótszą, ale za to paradniejszą trasą przez ul. Grodzką, rynek ku Bramie Floriańskiej, a następnie przez Kleparz do świątyni Karmelitów Bosych na Piasku (il. 5). Szyk „triumfalnej procesji” był ściśle zaplanowany „do obaczenia [...]



wszystkim [...] była dostateczna wygoda”⁴⁰. Na początku szły więc „bractw rozlicznych szeregi” z „krzyże, chorągwie i muzykę wesółą”⁴¹. Następnie w dwóch rzędach „z zapalonemi pochodniami światła” postępowali zakonnicy z siedmiu zgromadzeń krakowskich, a było ich tylu, że zajęli całą drogę od kościoła pw. Świętej Trójcy do bramy miejskiej⁴². „Piechotne wojska, bo po obydwu bokach pięknymi uszykowani rzędami i kalwalerskimi przyozdobieni chorągiewami, od końca do końca zakonne otaczali pocztę, wszyscy węgierskim strojem polską w sercu wyrażali starożytność oraz i pobożność”⁴³. Dalej szła orkiestra wojskowa: „jedni krzykliwą muzyką, obficie szyposzowie w surmy i insze instrumenta grając, [...]

36 F. Wolski, dz. cyt.; A.M. Reconesi, dz. cyt. Oba druki zawierają stemmaty. W związku z uroczystościami został opublikowany jeszcze jeden utwór: A. Śmieszekowicz, *Ἐξέκονθα λιθὼς incredible pulchritudinis, et incomparabilis percii valorisque, gemma scilicet ecstatica virgo divina Maria Magdalena de Pazzis...*, Kraków 1671. Zob. J.M. Malecki, dz. cyt., s. 180–181 oraz niżej.

37 J. Misztalska, *Żywot Marii Magdaleny de' Pazzi. Strategie wydawcy, strategie tłumacza*, „Między oryginałem a przekładem”, t. 16, 2010, s. 73–80. Zob. także J. Esprit, *Lilia florencka ś(w).* *Maria Magdalena de' Pazzi, panna w ogrodzie świątobliwej obserwacji zakonnej Góry Karmelu rozkwitła...*, tłum. M. Charzewicz, Lwów 1670.

38 Kwiat jest zarówno symbolem czystości karmelitanki, jak też wskazówką jej florenckiego pochodzenia. J. Misztalska, dz. cyt., s. 76.

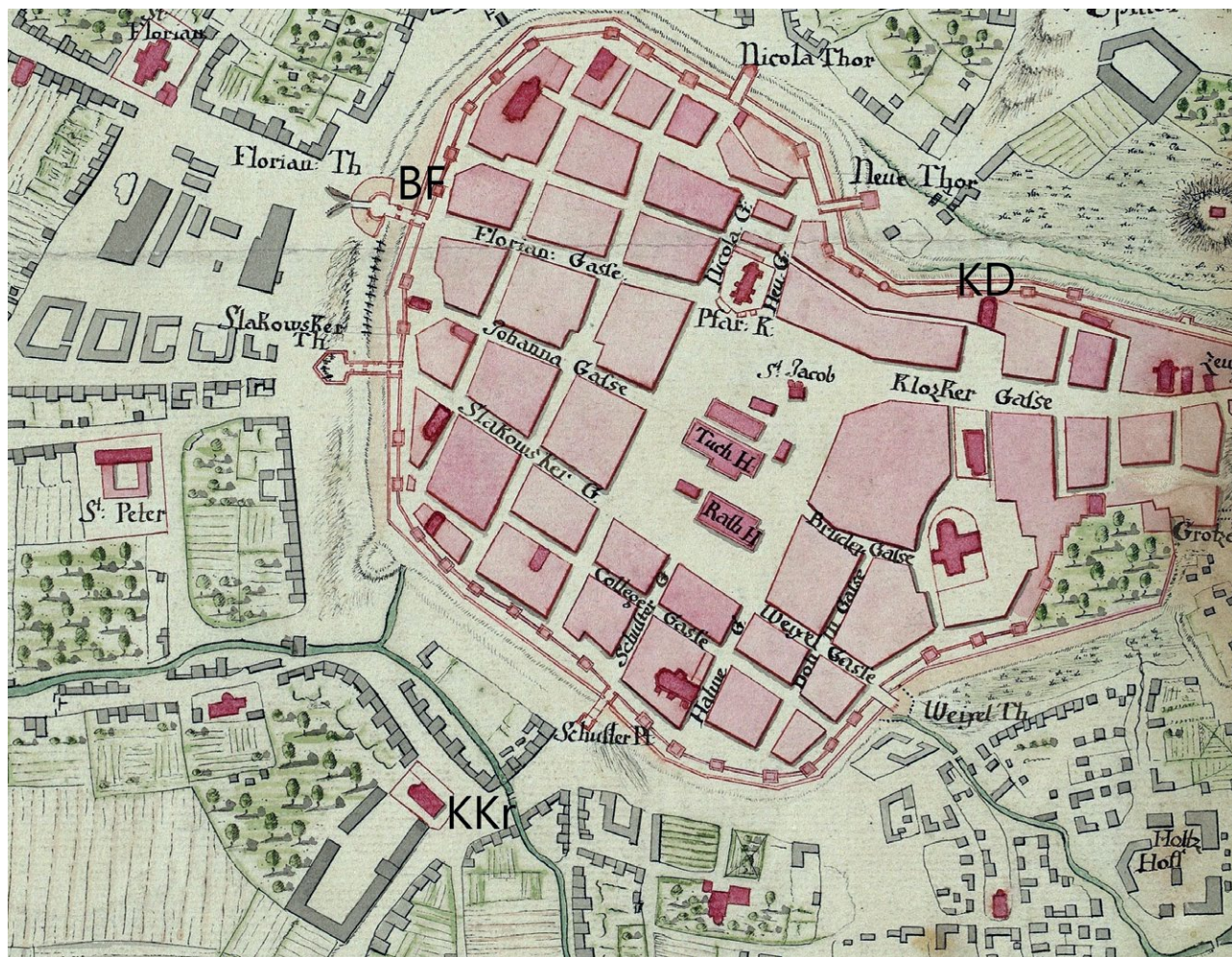
39 Miedzioryt (17,5 × 12,5 cm) wydany wraz z drukiem przez Mikołaja Aleksandra Schedla (1644–1708). Grafika zachowana luźno w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie (dalej jako MNKr). Motyw *arma Christi* został wykorzystany także w centralnej kompozycji tzw. grafiki kanonizacyjnej. F.M. Cuadro, dz. cyt., s. 143, 147–148, 150–151. Zob. niżej.

40 A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 416–417. Wielu obserwowało procesję, nie tylko z okien, ale i z dachów.

41 Tamże, s. 417.

42 Tamże.

43 Tamże, s. 418.



5. Fragm. mapy Krakowa, ok. 1780 r. KD – kościół Dominikanów, KKr – kościół Karmelitów na Piasku, BF – Brama Floriańska. Fot. Die Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaften Goerlitz, oprac. A.S. Czyż

drudzy w husarskie kotły i bębny wojskowe na przemian bijąc, [...] insi na koniec sprawnym i wraz uczynionym strzelaniem. [...] Dopieroż po tych wszystkich duchownych i światowych wojskach uczona następowała muzyka [...] z wielu wybornych i senatorskich kapeli zaproszona była [...], dla obfitości w jednym nie mogła zamykać się chorze, na trzy była podzielona części⁴⁴. Pomiędzy owymi „chórami” znajdowali się karmelici bosi z pochodniami oraz z chorągwią z wizerunkiem św. Marii Magdaleny de' Pazzi, jej zakonnym welonem w srebrnym, skrzynkowym relikwiarzu⁴⁵ oraz portre-

tem „wybornie i kosztownie przyozdobionym w nieoszacowane klejnoty, perły, łańcuchy, drogie kamienie”⁴⁶. Dalej szli członkowie Akademii Krakowskiej, biskup sufragan krakowski Mikołaj Oborski (1611–1689), duchowieństwo świeckie, szlachta i rada miejska, których „opasowało pieszce

44 Tamże. Ponadto procesji towarzyszyły strzały z dział. Tamże, s. 419.

45 Welony świętej były traktowane jako niezwykle ważne relikwie, co wiąże się z jej stanami mistycznymi.

Karmelitanka m.in. otaczała wielką czcią obraz Ukrzyżowanego, który nie tylko „obłapiała i całowała z wielką swoją pociechą i nabożeństwem gorącym”, ale widząc krew Chrystusa wycierała ją własnym welonem, „czyniąc mu w onym obrazie pogrzebową z miłości posługę” (tamże, s. 217–218). Welon pobrudzony krwią został przez zakonnicę schowany i już za życia św. Marii Magdaleny de' Pazzi stał się relikwią. Zob. tamże, s. 227 oraz niżej, gdzie informacja o innych welonach świętej.

46 Tamże, s. 419. Obraz nieśli cztery karmelici ubrani w dalmatyki.

6. Inicjał z wizerunkiem św. Marii Magdaleny de' Pazzi, W.M. Skorupka, *Oratio in laudem D. Magdalene de Pazzis...*, dz. cyt., 1773 r.
Fot. A.S. Czyż

rycerstwo wokoło jedwabne i kitajczane chorągwie z proporcami” trzymając⁴⁷. Gdy pochod znalazł się poza Bramą Floriańską, oddano strzały z moździerzy, którym odpowiadały wystrzały z hakownic ustawionych przy ratuszu. W kościele na Piasku odprawiano godziny liturgiczne popołudniowe i wieczorne⁴⁸.

W niedzielę 3 listopada uroczystej mszy świętej, na której był obecny Michał Korybut Wiśniowiecki z senatorami świeckimi i duchownymi, przewodniczył biskup kijowski Tomasz Ujejski (1613–1689). Kazanie wygłosił reformata Franciszek Wolski (zm. 1685), popularny kaznodzieja krakowski związany z dworem królewskim⁴⁹.

KULT W KOŚCIELE NA PIASKU W KOŃCU XVII I XVIII W.

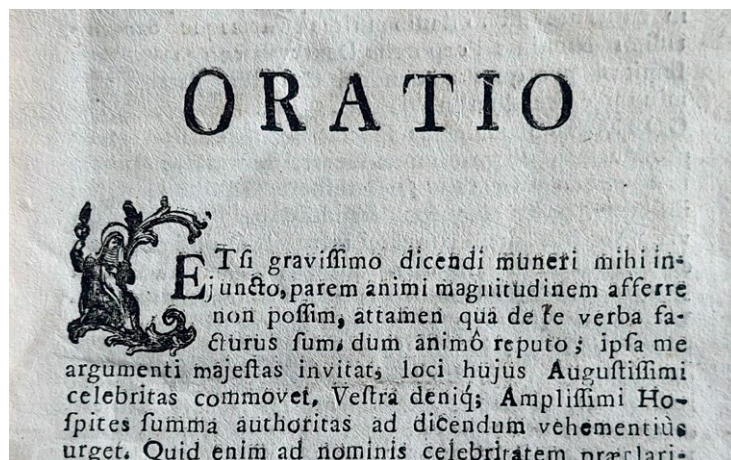
W roku uroczystości krakowski klasztor i kościół Karmelitów Bosych był jeszcze w trakcie remontu po czasach „potopu”. Prace ukończono 10 lat później. W południowej nawie bocznej, w trzecim przęśle wzniesiono wówczas ołtarz św. Marii Magdaleny de' Pazzi, wymieniony na nowy w połowie XVIII w. (zniszczony w 1889 r.). Ok. 1800 r. Michał Stachowicz (1768–1825) miał sporządzić do niego obraz ukazujący mistyczkę rozważającą tajemnicę Wcielenia, którą objaśniał jej św. Augustyn, pisząc na sercu karmelitanki słowa „Verbum caro factum est” (J 1, 14)⁵⁰.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, s. 420.

⁴⁹ Autor w wielu miejscach odwołał się do aktualnej sytuacji Rzeczypospolitej, w tym do słabej monety, zrywanych sejmów i wojen. Nie było to przypadkowe biorąc pod uwagę fakt, że uroczystości zorganizowano podczas sejmu koronacyjnego. F. Wolski, dz. cyt. Zob. także A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 420; J.M. Malecki, dz. cyt., s. 180.

⁵⁰ Widzenie to miało miejsce 24 III 1585 r., kiedy mistyczka była nowicjuską: „pokazał się jej święty Augustyn chwalebnie i onej o tejsze niedoścignionej tajemnicy boskiej wyrozumienie podał. Z którego (Maria) Magdalena, wyszła ognista ku Bogu



Przy ołtarzu, co naturalne, rozwijał się kult mistyczki, także w XVIII w. Wiadomo, że w okolicach dnia jej wspomnienia, tj. 25 maja, łacińskie mowy wygłaszali studenci Wydziału Filozoficznego Akademii Krakowskiej. Bywało, że oracje te drukowano⁵¹. Większe uroczystości zorgani-

rozpaliwszy serce miłością [...], pragnąc mieć ustawiczną pamiątkę, tegoż św. uprosiła ojca, aby na jej sercu te słowa napisał [...], a w tym tak zachwycona będąc siadła: i serce do pisania przysposobiła i do świętego rzekła: *Otóż krew jest, pisz Augustynie*. [...] Augustyn święty to słóweczko *Verbum* literami szczerozłotymi, to zaś drugie *caro factum est* literami krwawymi rzeczywiście na jej sercu wyraził i wyraźnie napisał.” A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 41. Zob. także F. Wolski, dz. cyt., k. 24. Ołtarz (w naturalnym kolorze drewna z dwoma figurami świętych karmelitańskich) Wojciecha Rojowskiego (czynny 1746–1782) i obraz Stachowicza jako niezachowane w literaturze przedmiotu występują z niepewną atrybucją. Obecnie ołtarz św. Marii Magdaleny de' Pazzi to dawny – przekształcony na nowe potrzeby na przełomie XIX i XX w. – ołtarz Niepokalanego Poczęcia. W kaplicy znajdują się pochodzące z tego okresu malowidła opowiadające o karmelitanach. A. Dettloff, *Zespół osiemnastowiecznych ołtarzy bocznych w kościele Karmelitów na Piasku w Krakowie – próba określenia stanu pierwotnego i kwestia autorstwa*, „Rocznik Krakowski”, t. 69, 2003, s. 125–127, 131, 134, 136; Z. Michalczyk, *Michał Stachowicz (1768–1825). Krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*, Warszawa 2011, t. 2, s. 264–265.

⁵¹ Np. M. Krasowski, *Sidus terris exortum claritudine sua solem superans Diva Maria Magdalena De Pazzis...*, Cracovia 1696; K.B. Wilkoński, *Concha virtutum in Mari Mariano praestantissima, D. Maria Magdalena de Pazzis, annuo suae festivitatis recurrente die, in basilica celeberrimi conventus Cracoviensis maioris perantiquae regularis observantiae PP. Carmelitarum [...] demonstrata...*, Cracoviae 1712; A.K. Małachowski, *Navis pretiosa virtutum cymmelia per Mare Marianum devehens, D. Maria Magdalena de Pazzis...*, Cracoviae 1720; F.S. Komecki, *Insula in mari Mariano fortunatis-*

7. Figura św. Marii Magdaleny de' Pazzi, lata 60. XVIII w., ołtarz boczny kościoła pw. św. Teresy z Ávili w Wilnie. Fot. A.S. Czyż

wano w 1712 r., kiedy to łacińską mowę wygłosił student z Podola Kazimierz Benedykt Wilkoński. Tak samo jak lwowscy kaznodzieje w roku 1628 oddawał Rzeczpospolitą pod opiekę świętej⁵².

sima D. Maria Magdalena De Pazzis Annua suae sollemnitis recurrente..., Kraków 1721; A.F. Łodziński, *Viridarium sanctitatis in Carmeli solo plantatum D. Maria Magdalena De Pazzis...*, Cracoviae 1722; J.A. Bylina, *Prodigium montis Carmeli D. Maria Magdalena de Pazzis, miraculis et vitae sanctitate inclarescens...*, Cracoviae 1725; F.K. Stadnicki, *Scintilla sole maior inter Eliae flammis virtutum splendore refulgens* [sic!] *D. Maria Magdalena de Pazzis...*, Cracoviae 1726; J.B. Węgrzynowicz, *Vestalis diviniore ignis Eliae custos, D. Maria Magdalena De Pazzis...*, Cracoviae 1731; J.J. Bronikowski, *Celsitudo Virtutum In Divinissima Maria Magdalena De Pazzis, Eminentissima...*, Kraków 1741; A.S. Straszewski, *Aurora Phaebeos virtutum radios in Monte Carmeli diffundens Divinissima Maria Magdalena de Pazzis redeunte...*, Cracoviae 1742; M.J. Łętowski, *Aurum in Monte Carmelo Elianis ignibus probatum Divinissima Maria Magdalena De Pazzis redeunte...*, Kraków 1749; A. Winiarski, *Aciei (l)iterariae (p)loplite (h)umili (a) pplicatum D. Mariae Magdalene de Pazzis sapientissimae magistrae...*, [Kraków?] 1762; J.K. Straszewski, *Ipsam velle Dei in vita sua amplexa fuisse seraphica virgo S. Magdalena de Pazzis...*, Cracoviae 1766; W.M. Skorupka, *Oratio in laudem D. Magdalene de Pazzis recurrente sacro suo nomini die...*, Cracoviae 1773 (mowę rozpoczyna inicjał ze schematycznym wizerunkiem karmelitanki wpisanym w wić akantową; egz. w Bibliotece Jagiellońskiej (dalej jako BJ); il. 6). Zob. także dysputę teologiczną z klasztoru na Piasku: S. Stęgowski, *Florilegium theologicum [...] sanctitatis flori Mariae Magdalene de Pazzis...*, Kraków 1706, czy też łacińską mowę – kazanie opublikowane pomiędzy 1723–1739. Ten ostatni druk został wydany w Krakowie pod patronatem Józefa Szaniawskiego (ok. 1694–1739). W tekście poprzedzającym kazanie – łacińskim panegiriku na cześć rodu herbu Junosza, wymienia się żonę Szaniawskiego – Annę z Ossolińskich (zm. 1780). Stąd można zaproponować wskazane wyżej datowanie wydawnictwa, które jako destrukcyjne znajduje się w Bibliotece Karmelitów Bosych na Piasku. Przywołane druki, oprócz łacińskiego kazania z mową ku czci Szaniawskich zawierają stemmaty związane z osobami finansującymi publikację. J.M. Malecki, dz. cyt., s. 181–182; Sz. Sułcecki, dz. cyt., s. 150–151, 177.

52 K.B. Wilkoński, dz. cyt., k. 20; J.M. Malecki, dz. cyt., s. 181.



KULT W INNYCH ŚWIĄTYNIACH KARMELICKICH

Św. Maria Magdalena stała się dla karmelitów obu obediencji przede wszystkim wzorem duchowej doskonałości⁵³. Po jej kanonizacji w zakonnych kościołach powstawały ołtarze dedykowane mniszce z Florencji. I tak w 1679 r. konsekrowano ołtarz w świątyni Karmelitów Bosych w Woli Gułowskiej k. Łukowa (niezachowany)⁵⁴. Boczny, osiemnastowieczny ołtarz (niezachowany) znajdował się również w świątyni Karmelitanek Trzewickich w Dubnie na Wołyniu. Tamtejszy wizerunek św. Marii Magdaleny de' Pazzi musiał być otoczony wyjątkowym kultem, skoro ozdobiono go srebrną i pozłacaną aplikacją (habit i welon), a na mensie stał relikwiarz mniszki⁵⁵. Kolejny ołtarz „falszmarmurowany cały”

53 Zob. Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych pw. Ducha Świętego w Krakowie (dalej jako AKPKB) sygn. 119.

54 J.M. Malecki, dz. cyt., s. 181.

55 AKPKB sygn. 12, k. 2.



wystawiono w kościele pw. św. Teresy z Ávili w Wilnie w latach 60. XVIII w.⁵⁶ Takie

56 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (dalej jako LMAVB) f. 151-1354, k. 6v. Ołtarz niezachowany, tzn. niezachowany jest wizerunek w jego polu centralnym i trudno obecnie stwierdzić, który z ołtarzy był dedykowany mistyce. Być może był to pierwszy przyfilarowy ołtarz po prawej stronie, gdzie w zwieńczeniu wymalowano anioła z koroną i palmą zwycięstwa. Tylko w tej kaplicy znajdują się malowidła ukazujące dwie święte karmelitańskie: Eufrozynę i Eufrazję. Z kolei na sklepieniu ukazano Dzieciątka Jezus z Arma Christi. Inna opcja to kolejny ołtarz, gdzie w zwieńczeniu znajduje się św. Katarzyna Aleksandryjska. Zachowała się natomiast figura św. Marii Magdaleny de' Pazzi w ołtarzu Matki Boskiej, ustawionym przed prezbiterium (il. 7). Drugą figurą tego ołtarza jest zapewne przedstawienie św. Szymona Stocka (bez atrybutów), bowiem w środowisku karmelickim świętych tych często przedstawiano razem. Zob. niżej.



8. *Wizja Arma Christi św. Marii Magdaleny de' Pazzi*, po poł. XVIII w., ołtarz boczny kościoła pw. Wszystkich Świętych w Wilnie.
Fot. A.S. Czyż

wezwanie miał też ołtarz z XVIII w. w kościele Karmelitanek Trzewickowych św. Agnieszki we Lwowie (niezachowany)⁵⁷. Wizerunki karmelitanki były również uzupełnieniem ołtarzy, tak jak stiukowy, polichromowany relief w zwieńczeniu ołtarza bocznego w kościele Karmelitów Trzewickowych pw. Wszystkich Świętych w Wilnie z ok. połowy XVIII w.⁵⁸ Święta została tu ukazana podczas widzenia *Arma Christi*. Warto podkreślić uśmiech rysujący się na jej twarzy, nieczęsty w ilustrowaniu stanów mistycznych (il. 8).

Przedstawiano ją także w cyklach ukazujących życie świętych karmelitańskich. Przykładem może być malowidło

57 J. Adamski, *Dawny kościół p.w. Św. Agnieszki i klasztor SS. Karmelitanek Trzewickowych*, w: *Materiały...*, dz. cyt., t. 19, Kraków 2011, s. 274-275.

58 W wizytacji z 1684 r. przywołano dwa inne wizerunki świętej, w zakrystii i w kościele. LMAVB f. 151-1353, k. 11v, 17v. Warto także odnotować niezachowany obraz – zasuwę (XVIII w.?) w ołtarzu Matki Boskiej Pocieszenia w kościele Karmelitów Trzewickowych w Rozdole (daw. pow. żydaczowski). J.K. Ostrowski, *Kościół p.w. Św. Trójcy i klasztor OO. Karmelitów Trzewickowych w Rozdole*, w: *Materiały...*, dz. cyt., t. 9, Kraków 2001, s. 147.



9. Monstrancja z wizerunkiem św. Marii Magdaleny de' Pazzi, lata 60. XVIII w. Fot. MAW



z 1735 r. na sklepieniu kościoła pw. Najświętszej Krwi Chrystusa w Poznaniu i scena Św. Augustyn pisze słowa „*Verbum caro factum est*” na sercu św. Marii Magdaleny de' Pazzi⁵⁹ Z kolei w kościele Karmelitów Trze-wiczkowych w Trutowie (pow. lipnowski) polichromia z 1738 r. przedstawia komunię św. Marii Magdaleny de' Pazzi podczas

⁵⁹ Malowidła wykonał Adam Swach. Dekoracja odnosi się do treści eucharystycznych oraz legendy o profanacji Hostii. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 7, cz. 2.2, red. Z. Kurzawa, A. Kuszelski, Warszawa 2002, s. 57 (scena opisana jako „śś. Maria Magdalena de' Pazzi i Antonin”); T. Jank, *Życie i twórczość malarstwa brata Adama Swacha (1668–1747)*, Kraków 2017, s. 147, 149, 223–229 (autor nie wspomina o św. Marii Magdalenie de' Pazzi).

mistycznych obłóczyn, kiedy Hostię podaje jej sam Chrystus⁶⁰.

Bywały także cykle z wizerunkami świętych karmelitańskich, tak jak medalionowe ujęcia, które zdobią korytarz w klasztorze Karmelitów Bosych w Przemyśle

⁶⁰ Komunię z rąk Chrystusa mniszka otrzymywała także w innych momentach zakonnego życia. Miała także wizje związane z koniecznością częstego przyjmowania komunii. F. Wolski, dz. cyt., k. 29; A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 117, 235–237; S. Solski, *Nauka o częstym używaniu Najświętszego Sakramentu...*, Kraków 1671, s. 80–81; S. Sanner, *Vivanda niebieska w Najświętszym Sakramencie...*, Leszno 1692, k. 20; I.K. Herka, *Zebranie prac kaznodziejskich...*, Poznań 1752, s. 298–299; *Katalog zabytków...*, dz. cyt., t. 11, z. 9, red. T. Chrzanowski, M. Kornecki, Warszawa 1969, s. 62.

z 1. połowy XVIII w. Mniszkę identyfikuje podpis oraz słowa „DOMINE, NON MORI SED PATI”, które miała często wypowiadać w kontekście cierpienia dla Chrystusa⁶¹. Odnajdujemy ją także w zapleczkach stall kościoła Karmelitów Trzewickich w Kłodawie (3. ćw. XVIII w.)⁶². Święta karmelitanka, obok św. Teresy z Ávili, św. Jana od Krzyża i św. Szymona Stocka pojawiła się na stopie monstrancji (lata 60. XVIII w.) z kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Józefa w Warszawie⁶³ (il. 9).

JEZUICI

Innym środowiskiem zakonnym, które propagowało w Rzeczypospolitej kult św. Marii Magdaleny de' Pazzi, byli jezuici. Fakt ten wiąże się z duchową opieką, jaką zakonnicy z klasztoru San Giovannino degli Scolopi we Florencji roztaczali nad świętą w dzieciństwie, a także z tym, że posługiwali w klasztorze Karmelitanek. Z mistyczną spotykali się m.in. Niccolo Fabrani, Francesco Benvenuti, Claudio Siripandi, którzy dyskutowali z nią na tematy teologiczne, ale też czytali opisy jej widzeń. Co ważne, św. Maria Magdalena 4 kwietnia 1600 r. miała widzenie chwały Alojzego Gonzagi jako orędownika ludzi, a działo się to przed końcem jego procesu beatyfikacyjnego

(1605). Mniszka ujrzała go „doskonałymi na niebieskim triumfie laurami nabożnie ozdobionego, [...] wielce chwałą uwielbionego”. Po czym dodała od siebie: „chciałabym bez wszytek świat pobieżeć i opowiedzieć, iż Alojzy, syn Ignacego, jest wielki święty! I tę chwałę pragnę każdemu pokazać, żeby był Pan Bóg uwielbiony. Alojzy, tu na ziemskim zostając padole, trzymał usta otwarte, na spojrzenie Słowa [tj. na Ducha Świętego] [...], był męczennikiem tajemnym”. Następnie „widziała i to osobiwie, że tenże błogosławiony prosił za tych bardzo gorąco Boga, którzy mu na ziemi jakiegokolwiek dawali duchowne pomoce”⁶⁴. Wizja ta odbiła się szerokim echem wśród jezuitów i chętnie wracano do tego wątku, także po kanonizacji św. Alojzego Gonzagi w 1726 r. Scena taka została zobrazowana w kościele Jezuitów (ob. katedra) w Lublinie ok. 1757 r. na sklepieniu kaplicy dedykowanej świętemu, obok scen z jego życia usytuowanych poniżej⁶⁵ (il. 10). W latach 1740–1750 wymalowano ją także na sklepieniu przęsła prawej (wschodniej) nawy bocznej w kościele farnym w Poznaniu, którym opiekowało się Towarzystwo Jezusowe⁶⁶.

INNE ŚWIĄTYNIE

Pojedyncze przykłady wizerunków św. Marii Magdaleny de' Pazzi znajdują się także w skromnych świątyniach parafialnych rozsianych po różnych zakątkach Polski⁶⁷. Przykładem może być ołtarz boczny

61 Była to parafraza słów św. Teresy z Ávili „Aut pati aut mori”. *Katalog zabytków...*, dz. cyt., t. 10, cz. 1, oprac. P. Krasny, J. Sito, red. J. Sito, Warszawa 2004, s. 103; M. Berbara, *A dor de Catarina de Siena, Teresa de Ávila e Madalena Pazzi nas artes visuais*, „Revista Concinnitas”, vol. 1, 2010, no 16, s. 39–41, 43.

62 Św. Marii Magdaleny de' Pazzi towarzyszy napis: „VERBUM / CARO / FACTUM / EST”. W kościele tym znajduje się także rzeźba świętej. *Katalog zabytków...*, dz. cyt., t. 5, z. 8, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1960, s. 11.

63 Monstrancja pierwotnie znajdowała się w jednym z kościołów karmelickich w Wilnie i stamtąd, po kaskach, została przewieziona do Warszawy. Obecnie jest przechowywana w Muzeum Archidiecezji Warszawskiej (dalej jako MAW). Jej powstanie jest łączone z osobą Johanna Lary'ego. B.R. Vitkauskienė, *Żłotnictwo wileńskie. Ludzie i dzieła XV–XVIII wiek*, Warszawa 2006, s. 287.

64 A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 146.

65 Obok świętej znajdują się małe anioły trzymające atrybuty jej surowego i pobożnego życia: dyscyplinę, księgę i krzyż. Freski wykonał Józef Meyer (ok. 1720–po 1758). D. Gromski, *Freski Józefa Meyera w katedrze lubelskiej*, w: *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 1, red. A. Maśliński, Lublin 1989, s. 164, 167–168.

66 *Katalog zabytków...*, dz. cyt., t. 7, cz. 2.1, red. Z. Kurzawa, A. Kuszelski, Warszawa 1998, s. 15–16.

67 Zob. karty inwentaryzacyjne Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Warto także zwrócić uwagę na kazania o świętej, które znajdują w różnorodnych zbiorach np. I.K. Herka, dz. cyt., s. 285–302.



10. Józef Meyer, *Św. Maria Magdalena de' Pazzi ogląda chwałę św. Ałojzego Gonzagi w niebie*, ok. 1757 r. kaplica św. Ałojzego Gonzagi w kościele Jezuitów (ob. katedra) w Lublinie. Fot. R. Rupiewicz

(ok. 1720 r.) w kościele pw. Chrystusa Króla w Jeleńcu (pow. tucholski), gdzie w polu głównym znajduje się wizerunek św. Barbary, a w zwieńczeniu obraz św. Marii Magdaleny de' Pazzi oraz figury św. Augustyna i św. Ambrożego (wcześniejsze, najpewniej jeszcze z XVII w.).⁶⁸ Rzeźbiarski wizerunek karmelitanki wraz z figurą św. Stanisława biskupa znajduje się w bocznym ołtarzu kościoła pw. św. Mikołaja w Hrubieszowie⁶⁹. Kolejny przykład to ołtarz boczny św. Barbary (3. ćw. XVIII w.) z figurami św. Teresy z Ávili i św. Marii Magdaleny de' Pazzi (il. 11) z kościoła pw. św. Jadwigi Śląskiej w Grodzisku Wielkopolskim. W kościele parafialnym we Wrześni zachowała się snycerska figura świętej (poł. XVIII w.), która pierwotnie stała w jednym ze starych, nieistniejących już ołtarzy⁷⁰.

Na tle wspomnianych realizacji – skromnych tak pod względem formy, jak i ikonografii – wyróżnia się dekoracja malarska drewnianego kościoła parafialnego w Skomlinie (pow. wieluński). Jej konceptorem był K. Więckowski, który pracę ukończył w 1776 r.⁷¹ Malowidła przedstawiają Siedem Sakramentów, sceny męczeńskie apostołów oraz wizerunki świętych. Co



11. Figura św. Marii Magdaleny de' Pazzi, 3. ćw. XVIII w., ołtarz boczny w kościele pw. św. Jadwigi Śląskiej w Grodzisku Wielkopolskim. Fot. A. Stankiewicz

68 Ołtarz pochodzi ze starego, drewnianego kościoła pw. św. Wojciecha, rozebranego w 1929 r. *Katalog zabytków...*, dz. cyt., t. 11, z. 17, oprac. B. Biedrońska-Słota, I. Konopka, red. T. Chrzanowski, M. Kornecki, Warszawa 1979, s. 9.

69 Figura opisywana jako św. Róża z Limy. Niemniej karmelitański habit oraz płonące serce w dłoniach postaci wskazują na św. Marię Magdalenę de' Pazzi. Tamże, t. 8, z. 6, oprac. T. Chrzanowski, M. Kornecki, J. Samek, red. R. Brykowski, E. Rowińska, Warszawa 1964 s. 21. Za wskazanie ołtarza dziękuję p. dr Małgorzacie Pielas.

70 Zob. karta inwentaryzacyjna NID, oprac. L. Przymusiński, XI 1970 r. Za jej wskazanie dziękuję p. dr Małgorzacie Pielas.

71 W *Katalogu zabytków* oraz na kartach NID błędnie uznaje się K. Więckowskiego za malarza. Tymczasem jest on nienotowany jako twórca, a sam siebie w napisie pod chórem określił „inwentor tego kościoła”. Tamże, t. 2, z. 12, red. J. Łoziński, oprac. H. Hohensee-Ciszewska, B. Wolff, Warszawa 1953, s. 18.

ważne karmelitance z Florencji poświęcono aż dwie kompozycje w prezbiterium, jako parę do przedstawień św. Władysława i św. Stanisława bpa umieszczonych na przeciwległej ścianie. Jedną sceną jest wizerunek świętej z płomienistym sercem w prawej dłoni na tle pejzażu z kościołem i z wypowiedaną sentencją „DOMINE salva patriam” (il. 12). Druga dzieje się wewnątrz, gdzie przy nakrytym białym obrusem stole siedzą dyskutujący św. Maria Magdalena de' Pazzi i karmelita (il. 13). Na stole leży otwarta księga, o którą opiera się święta, oraz talerz. Byłoby to nawiązanie do dysput, które mniszka prowadziła z zakonnikami



12. Św. Maria Magdalena de' Pazzi, 1776 r., kościół pw. św. św. Filipa i Jakuba w Skomlinie. Fot. A.S. Czyż

i prowadzonego przez nią dziennika mistycznych wizji. Zaskakujące jest, że w niewielkim Skomlinie ukazano ją jako patronkę Polski, co jednak wpisuje się w tendencje obecne w jej kultcie w Rzeczypospolitej w XVII w.⁷²

KARMELITANKA Z „HRABIÓW PACIS”⁷³

W Krakowie, na wspomnianych uroczystościach w 1669 r. obecni byli Pacowie: kanclerz wielki litewski Krzysztof Zygmont (1621–1684), hetman wielki litewski i wojewoda wileński Michał Kazimierz (1624–1682), biskup żmudzki Kazimierz (zm. 1695), a także Mikołaj Stefan (1623–1684), który w 1671 r. otrzymał nominację na biskupstwo wileńskie. Wszyscy czterej stanowili podporę stronnictwa dworskiego, a kanclerza zaliczano do najbliższych współpracowników nowego monarchy.

72 Zob. wyżej.

73 K.F. Chwalibogowski, dz. cyt., s. 1.



13. Rozmowa św. Marii Magdaleny de' Pazzi z karmelitą, 1776 r., kościół pw. św. św. Filipa i Jakuba w Skomlinie. Fot. A.S. Czyż

Choć we wspomnianych wyżej drukach opisujących uroczystości w 1669 r. Pacowie nie zostali przywoływani, to niewątpliwie stali się pośród świeckich najwierniejszymi propagatorami nowej świętej. Po części wynikało to z bliskich związków magnatów z karmelitami bosymi. Ojciec kanclerza i biskupa – podkanclerz wielki litewski Stefan Krzysztof (1587–1640), ufundował w Wilnie klasztor dla karmelitów (1633) i karmelitanek (1638), którymi następnie opiekowali się jego synowie⁷⁴. On także przebywając zimą 1625 r. we Florencji, zaznajomił się z przedstawicielami rodu de' Pazzi, otrzymując zapewnienia

74 Warto zwrócić uwagę, że data zatwierdzenia publicznego kultu Marii Magdaleny de' Pazzi (1626) zbiegła się ze śmiercią brata Stefana Krzysztofa Paca – Samuela (1590–1627), co w kontekście inwestycji i kreacji mauzoleum rodu przy kościele pw. św. Teresy z Ávili nie jest przypadkowe. Fundację klasztoru Karmelitanek Bosych kończył Krzysztof Zygmunt Pac, kładąc fundamenty pod kościół pw. św. Józefa tuż przed okupacją moskiewską, czyli w 1655 r. A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 121–151, 274–277.



14. Francesco Curradi, *Wystawienie relikwii św. Marii Magdaleny w obecności dworu Cosimo II de' Medici, kard. Gonzagi i arcybpa Florencji Alessandro Marzi de' Medici*, 1610 r., klasztor Karmelitanek Bosych w Careggi. Fot. BeWeB

karmelitanki, a do jej grobu pielgrzymowali Kosma II i Ferdynand II⁷⁶ (il. 14). Ponadto Stefan Krzysztof Pac jako towarzysz Władysława Wazy „z honorem całym nie jedno królewiczowym, ale i samego króla [...] i narodu naszego”⁷⁷ spotykał się podczas całej europejskiej peregrynacji z ważnymi karmelitańskimi osobistościami⁷⁸.

Osobiste doświadczenie z kultem św. Marii Magdaleny de' Pazzi mieli również synowie podkanclerzego wielkiego litewskiego. Krzysztof Zygmunt Pac w latach 1638–1640 przebywał na naukach we Włoszech (Padwa, Perugia), będąc przez pewien czas gościem na florenckim dworze Medyceuszy. Z kolei Mikołaj Stefan Pac odwiedzał książąt Toskanii podczas swoich dwóch podróży do Rzymu. Obaj bracia, podobnie jak Michał Kazimierz Pac utrzymywali z nimi korespondencję, a ich „krewniacy” de' Pazzi byli członkami ich dworów⁷⁹.

Do św. Marii Magdaleny de' Pazzi jako swojej szczególnej patronki, obok św. Teresy z Ávili, św. Krzysztofa, św. Benedykta z Nursji, św. Romualda, św. Franciszka Salezego odwoływał się w testamencie Krzysztof Zygmunt Pac, wykazując w dokumencie związku z duchowością karmelitańską. Ufundowany przez niego kościół Kamiedułów w Pożajściu, konsekrowany

o prawdziwości swego pokrewieństwa z patrycjuszami od samego Urbana VIII, Medyceuszy oraz właśnie „familii włoskiej, florenskiej panów Paców [...] Pazzanów”⁷⁵. Choć opisując pobyt w mieście nad Arno, nie wspomniał o Marii Magdalenie de' Pazzi, której proces beatyfikacyjny był wówczas w toku, niewątpliwie musiał się o nim dowiedzieć. Była to wówczas sprawa głośna, w którą bezpośrednio zaangażowali się Medyceusze. Warto także przypomnieć, że w 1610 r. ciało zakonniczy zostało po raz pierwszy wystawione publicznie, a w 1623 r. złożono je w oszklonej skrzyni. Przez cały ten czas w kościele S. Maria degli Angeli di Frediano prezentowano wizerunek

75 BJ Ms. Slav. Fol. 16, k. 63v. Zob. także BJ Ms. Slav. Fol. 16, k. 65v–66. Stefan Krzysztof Pac jako pierwszy dał literacki opis legendy rodowej. Pokrewieństwo z rodem de' Pazzi opierało się na podobieństwie nazwisk oraz herbu Paców i Florencji, a także na litewskiej etnogenezie upatrującej początku narodu w starożytnym Rzymie. A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 57–66, 407–409.

76 P. Pacini, *I „depositi” di Santa Maria Maddalena de' Pazzi...*, dz. cyt., s. 174–178, 184, 186, 252; *Maddalenda de' Pazzi...*, dz. cyt., s. 39–41.

77 BJ Ms. Slav. Fol. 16, k. 3v.

78 W Rzymie spotykano się m.in. z ówczesnym generałem zakonu Dominikiem od Jezusa i Maryi oraz Anną od św. Bartłomieja, późniejszą błogosławioną. W Antwerpii Stefan Krzysztof Pac wraz z królewiczem odwiedzili „mniszkę, towarzyszkę jeszcze ś(w). Teresy, o której wielka tam opinia była świątobliwości” (BJ Ms. Slav. Fol. 16, k. 34). A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 117–118, 120.

79 A. Baniulytė, *Lietuvos didikų Pacų ryšiai su Medičiais XVII a. antrojoje pusėje*, „Lietuvos istorijos metraštis”, t. 2, 2004, s. 43–62; też, Šv. Marijos Magdalenos de' Pazzi..., dz. cyt., s. 229, 231–232; A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 155–156, 255, 301–302, 339, 341, 363, 388, 391, 393–394, 412–413.



15. Michelangelo Palloni (?), *Św. Maria Magdalena de' Pazzi otrzymuje od Maryi welon i lilie*, ok. 1680 r., ołtarz w kaplicy św. Marii Magdaleny de' Pazzi w kościele Kamedułów w Pożajściu. Fot. N. Piwowarczyk

15 października 1712 r., otrzymał wezwanie Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny, św. Romualda i św. Marii Magdaleny de' Pazzi. W świątyni tej kanclerz zorganizował kaplicę dedykowaną karmelitance (pozostałe poświęcono św. Romualdowi, św. Krzysztofowi i św. Franciszkowi Salezemu), gdzie w ołtarzu prezentowano jej wizerunek, kiedy to otrzymuje od Maryi welon i lilie – znak czystości i przynależności do Chrystusa⁸⁰ (il. 15). Na ścianach i na sklepieniu kaplicy znajdują się freski Michelangelo Palloniego (1642–1712/13) z ok. 1680 r., opowiadające o mistycznym życiu i cudach karmelitanki. Są to: *Złożenie do grobu ze św. Marią Magdaleną de' Pazzi*⁸¹ (il. 16),

80 17 IX 1588 r. za zwycięstwa nad pokusami, w tym nad pokusą nieczystości, oddając się w opiekę „Najmilszej Boga Rodzicielce”, która „w nieogarnionej pokazała się jej chwale, wielką otoczona jasnością [...], łagodnie do niej mówiła, upewniając, żeby się nie trwożyła bynajmniej, ale owszem uspokojona zostawała [...]. Na znak i potwierdzenie tego, i w nagrodę odprawionego triumfu, pokryła (Marię) Magdalenę, jednym ślicznym bardzo welum; albo czystsza i bielsza nad śnieg zasłona. A oraz przyrzekła [...], że już więcej na po tym uczuć nie miała, ani cierpieć żadnej nieczystej pokus [...] w tymże zaraz momencie uczuła (Maria) Magdalena, że była wewnętrznie ściśle opasana czystością”. A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 115–116. Zob. także F. Wolski, dz. cyt., k. 15. Ołtarz dedykowany świętej znajdował się także w kościele parafialnym w Jeźnie (gnieździe rodowym starszej linii rodu Paców), wystawionym przez kanclerza litewskiego (zniszczony podczas przebudowy kościoła po poł. XVIII w.). A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 273.

81 Scena ta opowiada o mistycznych wizjach świętej związanych z Męką Pańską, w której wszystkich etapach uczestniczyła: „cierpiała [...] i ona wszystkie męki gorzkiej srogości, które też widziała”, ale też „wyrażała [...], że smutna w płaczliwej kompanii z Marią Najświętszą Dziewicą i Janem św(w). szła za ciałem Chrystusowym na pogrzeb i jeszcze niżeli był do grobu włożony, po wtóre ukazywała, jakoby go na swych trzymała ręką. A w tym wszystkich wzywała usilnie aniołów, [...] aby się [...] zbiegały na pogrzeb i do grobu złożenie swego ukochanego Twórcę. [...] Do samego grobu prowadziła zabitego Pana z [...] pałającą w pobożności miłością”. A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 44–47, 50. Zob. także F. Wolski, dz. cyt., k. 28. Do uczestnictwa św. Marii Magdaleny w pasji Chrystusa odwołuje się miedzioryt Teodora Rakowieckiego (czynny ok. 1750–1793), na którym zakonnica

Nawrócenie młodzieńca podczas pogrzebu św. Marii Magdaleny de' Pazzi⁸² (il. 17) oraz Maryja przekazuje św. Marii Magdalenie de' Pazzi welon, Św. Augustyn pisze na sercu św. Marii Magdaleny de' Pazzi słowa „*Verbum caro factum est*”, Głorzyfikacja św. Marii Magdaleny de' Pazzi⁸³ (il. 18).

Krzysztof Zygmunt Pac pozyskał również relikwie świętej (zniszczone/zaginione?), które w 1676 r. zostały uroczyście złożone w kościele w Pożajściu przez biskupa Kazimierza Paca. Kanclerz litewski otrzymał je przed 1673 r. dzięki Medyceuszom, którzy przysłali

przyciska do piersi *arma Christi* (16,8 × 11,8 cm; il. 1). Grafika ta stała się inspiracją dla obrazu ołtarzowego (ok. poł. XIX w.) w kościele Karmelitów Bosych pw. Wniebowzięcia NMP, św. św. Barbary i Katarzyny w Pilźnie.

82 W czasie pogrzebu świętej jezuita Claudio Siripandi zauważył, że martwa karmelitanka „ruszyła głową i twarz na stronę odwróciła”. Nie znajdując żadnego logicznego wytłumaczenia „obaczył wedle siebie [...] młodzieńca, o którym wiedział, iż był swawolnego i rozpustnego żywota, zaraz przyszło mu na myśl, że ta [...] będąc tak miła Bogu dla swojej niewinnej czystości, przetoż boski majestat nie chciał tego dopuścić, aby jej twarz anielska miała [...] być widziana od niewstydliwych młodzieńca światowego oczu i dlategoż w obecności jego uczynił on cud. [...] Młodzieniec tedy jawnie widząc dziw taki, wyszytek zastraszonej i zawstydzony i całym sercem skruszony” postanowił porzucić grzeszne życie. A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 411. Zob. także W. Czepiel, dz. cyt., k. B1; F. Wolski, dz. cyt., k. 16; P. Pacini, *Firenze 1669...*, dz. cyt., s. 148-149.

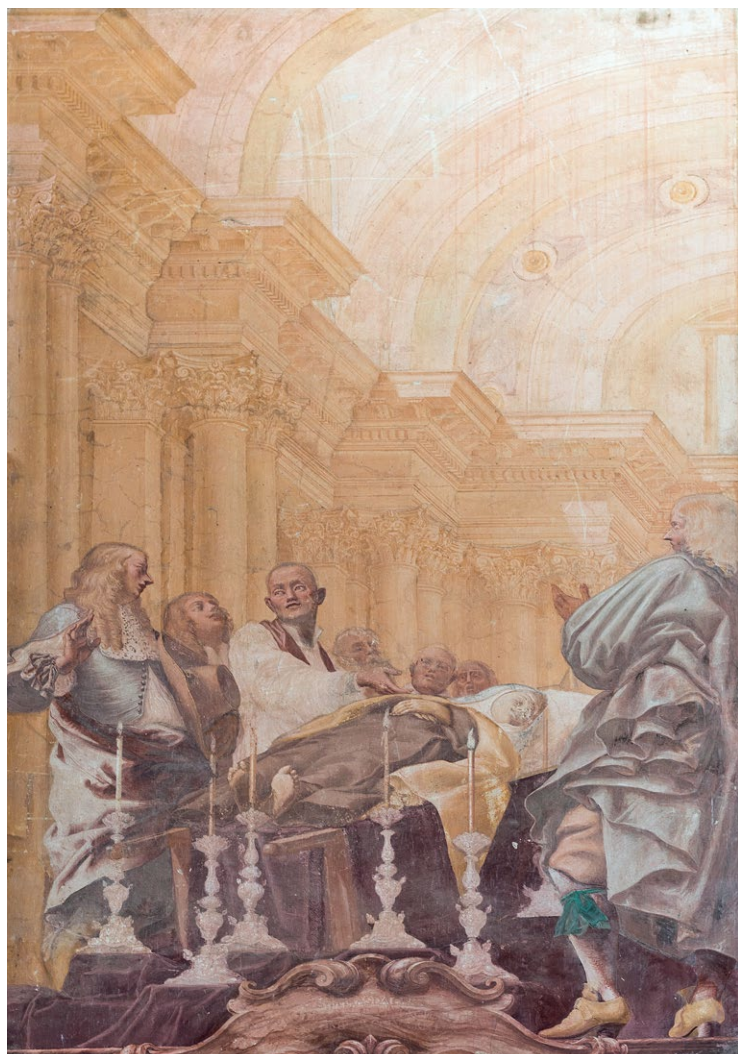
83 Scena rozgrywa się w obłokach, przed Trójcą Świętą z postaciami dwóch aniołów po prawej stronie trzymających lilie i różany wieniec, znak czystości i zwycięstwa nad grzechami, w tym pokusami, których mniszka doświadczała przez 5 lat. A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 121-122; *Koronka szkaplerzna ś(w) Panny Przenajświętszej Maryi [...] na ostatek Godzinki ś(w) Marii Magdaleny de Pazz(i)...*, Kraków 1732, k. Vv.



16. Michelangelo Palloni, *Złożenie do grobu ze św. Marią Magdaleną de' Pazzi*, ok. 1680 r., kaplica św. Marii Magdaleny de' Pazzi w kościele Kamedułów w Pożajściu. Fot. N. Piwowarczyk

relikwiarz opisywany pod koniec XVIII w. jako „duży hebanowy ze półeczkami srebrnymi i trzema osóbkami, w którym są dwa *vella* [...], olej w ampułce, kawałek habitu szarego za szkłem lokowane”⁸⁴. Zestaw przedmiotów złożonych w relikwiarzu był analogiczny do tych otrzymanych z okazji kanonizacji karmelitanki przez rodzinę Medyceuszy oraz nuncjusza apostolskiego w Wielkim Księstwie Toskańskim Opizia

84 LMAVB f. 43-9919, s. 20.



17. Michelangelo Palloni, *Nawrócenie młodzieńca podczas pogrzebu św. Marii Magdaleny de' Pazzi*, ok. 1680 r., kaplica św. Marii Magdaleny de' Pazzi w kościele Kamedułów w Poźajściu.

Fot. N. Piwowarczyk

Pallaviciniego (1632–1700), późniejszego kardynała i nuncjusza w Rzeczypospolitej. Eugenio Gamurrini (1620–1692), benedyktyn i autor rozprawy o rodach Toskanii, pisząc o de' Pazzich, podkreślał wyjątkowość rozdzielania szczątków karmelitanki, a wśród osób posiadających jej relikwie wymienił: kardynałów Francesca Barberiniego (1597–1679) i Virginia Orsiniego (1615–1676), bliżej dziś nieznanego Niccola Stefana di Rozano oraz właśnie Krzysztofa Zygmunta Paca. Relikwie św. Marii Magdaleny de' Pazzi pozyskał wcześniej Urban VIII⁸⁵.

W 1682 r. udało się je zdobyć także Mikołajowi Stefanowi Pacowi. Biskup wileński otrzymał „zab przodowy i trzy pączki włosów świętej”⁸⁶ umieszczone w kunsztownym, zdobionym diamentami, kryształem górskim i emalią relikwiarzu

85 E. Gamurrini, *Istoria genealogica delle famiglie nobili Toscane et Umbre...*, vol. 3, Fiorenza 1673, s. 118. Zob. także A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 363.

86 *Katedra wileńska. Artykułów historycznych do opisanja kaplicy świętego Kazimierza ciąg dalszy*, „Wizerunki i roztrząsania naukowe”, t. 14, 1840, s. 47.



18. Michelangelo Palloni, *Maryja przekazuje św. Marii Magdalenie de' Pazzi welon, Św. Augustyn pisze na sercu św. Marii Magdaleny de' Pazzi słowa „Verbum caro factum est”, Gloryfikacja św. Marii Magdaleny de' Pazzi*, ok. 1680 r., kaplica św. Marii Magdaleny de' Pazzi w kościele Kamedułów w Poźajściu.

Fot. N. Piwowarczyk

19. Giovanni Comparini, Giuseppe Vanni,
relikwiarz św. Marii Magdaleny de'Pazzi,
1682 r. Fot. Bažnytinio paveldo muziejus
w Wilnie

(Bažnytinio paveldo muziejus w Wilnie; 13 × 5 cm) wykonanym we Florencji przez Giovanniego Compariniego (1646–1710) i Giuseppe Vanniego (1645–1716) na polecenie Kosmy III (il. 19). Był to rewanż za otrzymane przez Medyceusza w styczniu 1679 r. równie cenne i rzadko rozdzielane relikwie św. Kazimierza w niezwykłym, bo bursztynowym relikwiarzu wykonanym w Gdańsku (Palazzo Pitti we Florencji; 35,5 × 58 × 20 cm). Biskup wileński złożył także obietnicę wystawienia przy katedrze wileńskiej kaplicy dedykowanej karmelitanice. Początkowo przysłane z Florencji relikwie Mikołaj Stefan Pac przechowywał w pałacu biskupim w Wilnie, a po jego śmierci przeniesiono je do skarbcza katedralnego⁸⁷.

Jeszcze w początkach swojej działalności polityczno-fundacyjnej Krzysztof Zygmunt i Mikołaj Stefan Pacowie zlecieli Giovanniemu Battistie Gisleniemu (1600–1672) projekt dekoracji na pogrzeb siostry Anny Katarzyny Sapiehowej (1619/1620–1652), który zorganizowano w kościele pw. św. Teresy w Wilnie⁸⁸ (il. 20). W centralnej części architektonicznej kompozycji widzimy Maryję przekazującą św. Szymonowi Stockowi i bł. Marii Magdalenie de' Pazzi szkaplerze, będące ratunkiem dla dusz czyścowych, ukazanych poniżej. Wybór sceny nie był przypadkowy ze względu na pokrewieństwo mniszki z Pacami i fakt, że świątynią wileńską opiekowali się karmelici bosci. Mistyczka



była w ikonografii łączona z przedstawieniem czyścica na podstawie wizji, jakich doświadczała⁸⁹, oraz z powodu otrzymania szkaplerza od Ukrzyżowanego w jednym z widzeń⁹⁰. Z zapisków św. Marii Magdaleny de' Pazzi wynika, że „dla wielkiej ochłody

87 A. Baniulytė, *Šv. Marijos Magdalenos de'Pazzi ...*, dz. cyt., s. 232–233 (za starszymi autorami błędnie podaje, że relikwiarz był przeznaczony do Pożajscia); G.M. Guidetti, dz. cyt., s. 197–200; A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 341 (błędne połączenie bursztynowego relikwiarza z osobą Kazimierza Michała Paca), s. 412–414; S. Maslauskaitė-Mažylienė, *Šv. Kazimiero gerbimo istorijos šedevrai: Lietuva-Italija / Masterpieces of the History of the Veneration of St. Casimir: Lithuania-Italy* [kat. wyst. w Bažnytinio paveldo muziejus, Vilnius 17 V–15 X 2018], Vilnius 2018, s. 56–79.

88 Rysunek na papierze grafitem, piórkiem i akwarelą (41,5 × 54,6 cm) znajduje się w Castello Sforzesco w Mediolanie.

89 A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 60.

90 5 VIII 1588 r. św. Maria Magdalena widziała „bielusienki [...] habit z Jezusowego wchodzący boku [...] Zaraz wielce pragnąc w sercu poczęła, żeby onym przyobleczona stała się habitem [...] Aż oto rzecz dziwna obaczyła, że z boku przebitego Chrystusa, jedna kosztowna, arcypiękna i misternie bardzo utkana wychodzi suknia. Po tym z prawej ręki świętej i błogosławionego szkaplerz, z lewej zaś ręki pas, nad to od głowy szkaplerz ukoronowany cierniem, jedno śliczne bardzo i białe spuszczało się welum, a na koniec z rany na ramieniu od dźwignia krzyża uczynionej wynikał płaszcz bardzo świetny, białością nadobną i same celujące lilie”. Tamże, s. 116–117. Zob. także W. Czepiel, dz. cyt., k. nlb; A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 210–215.



20. Giovanni Battista Gisleni, proj. dekoracji ołtarzowej na pogrzeb Anny Katarzyny z Paców Sapiehy, 1652 r.

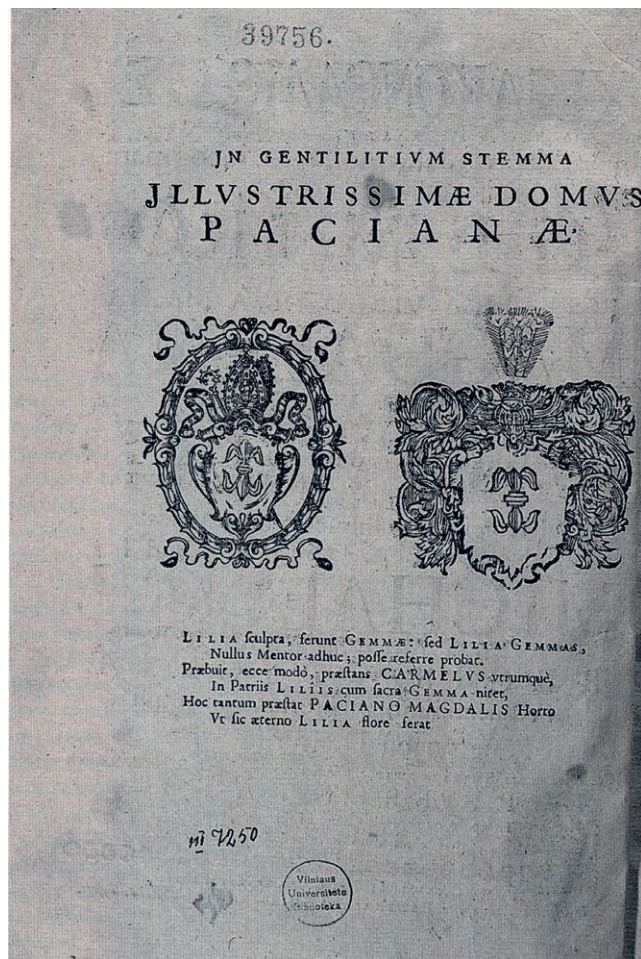
Fot. Castello Sforzesco w Mediolanie

i ulżenia dusz w czyścisku będących” często pokutowała⁹¹. Stąd także w wydawnictwach bractwa szkaplerznego pojawiały się godziniki i litanie dedykowane karmelitanom. Wpływ na to miał także odpust zupełny, który został ogłoszony w dniu jej kanonizacji⁹².

Pokrewieństwo pomiędzy rodami Paców a de' Pazzi przyjmowane było w nowożytnej Europie bez zastrzeżeń, także w Rzeczypospolitej, co chętnie wykorzystywali pacowscy panegiryci. Mniszkę jako

91 A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 60. Zob. także K. Moisan-Jabłońska, *Obraz czyściska w sztuce polskiego baroku*, Warszawa 1995, s. 150–151, 168–169; J. Aptacy, dz. cyt., s. 34; F.M. Cuadro, dz. cyt., s. 152.

92 *Koronka...*, dz. cyt., k. B2, D3v; J.B. Chmielowski, *Ucieczka przez świętych do Boga albo septenny, nowenny, decenny...*, Lwów 1730, s. 178; M. Malecki, dz. cyt., s. 182.



21. Stemmat na herby bpa Kazimierza i hetmana Michała Kazimierza Paców, A. Śmieszkowicz, *Χεῖρακονθαλιθως seu incredibilis pulchritudinis...*, dz. cyt., 1672 r.

Fot. Vilniaus universiteto biblioteka

świętą lilię, która niebo „ślicznym przyozdobiła kwiatem”⁹³, co miało być aluzją i do herbu Florencji i do herbu Paców, przywoływano w pacowskim piśmiennictwie wielokrotnie. Już Franciszek Wolski w kazaniu wygłoszonym podczas krakowskich uroczystości w 1669 r. nazwał mistyczkę „Lilią Pacowska między cierniem”, odwołując się do ikonosfery Gozdawitów⁹⁴. Z kolei jezuici wileńscy nie zawahali się m.in. do wodzić, że święta została „e terrestri

93 Ch. Gołębiowski, *Pojedynek śmierci z życiem na pogrzebie [...] Krzysztofa Zygmunta Paca [...] i [...] Klary Izabelli Eugeniej Pacowej...*, Warszawa 1685, k. 7v. Co ciekawe, druki polskie powstające poza kręgiem pacowskim nie przywoływały „pokrewieństwa” św. Marii Magdaleny de' Pazzi z litewskim rodem.

94 F. Wolski, dz. cyt., k. 16. Więcej na ten temat: A.S. Czyż, *Fundacje...*, dz. cyt.

22. Johann Schretter (?), *Św. Maria Magdalena de' Pazzi*, lata 70. XVII w., kościół pw. św. św. Piotra i Pawła na Antokolu w Wilnie.
Fot. Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai w Wilnie

Paciorum viridario in immarcescibiles perpetuae pacis hortos translata⁹⁵, co jest odwołaniem do plastyczno-literackiego toposu rodu Paców jako ogrodu⁹⁶.

Pacowie finansowali także druki propagujące kult świętej, czego przykładem jest utwór litewskiego karmelity Anzelma Śmieszkowica (zm. po 1690) *Χεῖρακονθαλιθως seu incredibilis pulchritudinis et incomparabilis precii valorisque Gemma scilicet ecstatica virgo divina Maria Magdalena de Pazzis...*

(Kraków 1672) dedykowany biskupowi Kazimierzowi i hetmanowi Michałowi Kazimierzowi (il. 21). Na odwrocie frontyspisu pojawiły się obok siebie dwa herby – biskupa żmudzkiego i wojewody wileńskiego ze wspólnym epigramem:

„Lilia sculpta, ferunt Gemmae, sed lilia Gemmas,
Nullus mentor ad huc, posse referre probat.
Praebuit, ecce modo, praestans Carmelus utrumque,
In Patriis Liliis cum sacra Gemma nitet,
Hoc tantum praestat Paciano Magdalis horto
Ut sic aeterno lilia flore ferat”.

Michał Kazimierz Pac w swoim pałacu miał obraz karmelitanki namalowany na płótnie w konwencji portretu reprezentacyjnego (il. 22), a jej postać w wersji stiukowej znalazła się w kaplicy Świętych Dziewic kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła na Antokolu w Wilnie, który fundował w 1667 r.⁹⁷ (il. 23). Szczególnie ciekawy jest

95 J. Drews, *Honor consummatus liliorum* [...] Nicolai Stephani Pac [...] episcopi Vilmensis..., Wilno 1682, k. 10v. Zob. także A. Śmieszkowicz, dz. cyt., k. 1v; M.F. Sapieha, *Lilium praesulea tiara coronatum* [...] in solenni inauguratione in antistitem Vilmensem [...] Nicolai Stephani Pac..., Varsavia 1682, k. 7.

96 A.S. Czyż, *Fundacje*..., dz. cyt., s. 194–196, 198, 202, 204–205.

97 Jest to przedstawienie na sklepieniu, ujmujące wraz z wizerunkiem św. Małgorzaty (zamiast smoka w jej ręku widnieje wąż) centralne pole z chwałą św. Urszuli i jej towarzyszek. Na plafonie być może także widnieje postać karmelitanki – po prawej stronie św. Urszuli stoi niewiasta w welonie (wszystkie inne towarzyski męczenniczki mają odkryte głowy). A.S. Czyż, *Kościół świętych Piotra i Pawła na Antokolu*



wspomniany obraz ze względu na reprezentacyjny charakter (kolumna, stolik nakryty czerwoną tkaniną ze złotym lambrekinem), co jest absolutnie wyjątkowe w ikonografii św. Marii Magdaleny de' Pazzi. Charakter wizerunku sugeruje wręcz, że stanowił część galerii rodowej. Jego swoistym odpowiednikiem jest portret przyszłej świętej jeszcze w stanie świeckim, jako młodej dziewczyny w wieku lat 17, który namalował Santi di Tito (1563–1603) w 1583 r.⁹⁸

w Wilnie, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008, s. 197–198, 239 (tu zamiast św. Małgorzaty wzmiankuje się św. Krystynę, chyba jednak bezpodstawnie).

98 Obraz (103 × 84 cm) znajduje się w mediolańskiej kolekcji C. Rucellai, był kopiowany malarzsko (jeden



23. Giovanni Pietro Pertti, *Św. Maria Magdalena de' Pazzi*, ok. 1681 r., kościół pw. św. św. Piotra i Pawła na Antokolu w Wilnie. Fot. A.S. Czyż

Autor płótna, które dziś znajduje się w kościele pw. św. św. Piotra i Pawła na Antokolu w Wilnie, wzorował się na miedziorycie Cornelisa Gallego II (1615–1678), który naśladowały graficzne warsztaty w całej Europie. W stosunku do pierwowzoru wileński malarz rozbudował tło i dolną część kompozycji⁹⁹. Karmelitanka ma na obrazie i miedziorycie nałożoną na welon koronę cierniową, która była darem Chrystusa¹⁰⁰. Na jej piersi

wyeksponowane zostało czerwone serce, nie tylko będące znakiem miłości do Chrystusa, ale i nawiązujące do mistycznej wizji, w której zatopiona w modlitwie święta mniszka trzymała serce Zbawiciela, a następnie przycisnęła je do swojego. Zakonnica na obrazie zwraca się w kierunku Ducha Świętego, źródła jej stanów mistycznych i daru stygmatów, niewidocznych na zewnątrz¹⁰¹. Po lewej stronie kompozycji znajduje się stół, na którym ustawiono czaszkę¹⁰² i krucyfiks z liliąmi, z opartą o nie otwartą księgą. Były to znaki jej „liliowej czystości”¹⁰³, cnót, którymi

z portretów znajduje się m.in. w klasztorze w Careggi) i graficznie. P. Pacini, *Contributi...*, dz. cyt., s. 278, 329, 333, 338–339, 342; *Maria Maddalena de' Pazzi...*, dz. cyt., s. 16, 21, 36, not. kat. 1, 3–4.

99 Obraz (ok. 228 × 139 cm), zapewne po śmierci Michała Kazimierza Paca, znalazł się w kościele Kanoników Regularnych Laterańskich na Antokolu w Wilnie. Wizerunek mógł wykonać w latach 70. XVII w. Johann Schretter (czynny od lat 40. XVII w. – przed 1685), bowiem płótno wykazuje podobieństwo do cyklu z kościoła Brygidek w Grodnie oraz portretów Radziwiłłów (sygnowane). Ponadto wiadomo, że malarz był czynny przy fabryce kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła na Antokolu. A.S. Czyż, *Kościół...*, dz. cyt., s. 85, 173, 197–198.

100 A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 49–50. Tamże, s. 275,

informacja, że korona cierniowa służyła św. Marii Magdalenie de' Pazzi „miasto wezłowania”.

101 Karmelitanka stygmaty otrzymała 15 IV 1585 r., wypowiadając do Chrystusa słowa: „Zakryj mnie dobry Jezu, w ranach człowieczeństwa swego” (A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 44). Były to stygmaty niewidoczne, „znaki pięci ran na duszy”, co określano jako „cud seraficki”. Tamże, s. 44–46.

102 Czyniąc pokutę, święta trzymała przy sobie czaszkę. Tamże, s. 119.

103 „Liliowej czystości ciało przykrymi parzyła pokrzywami”. Tamże, s. 278.



24. Komunia św. Marii Magdaleny de' Pazzi podczas mistycznych obłóczyn, 1770–1772, kościół pw. Michała Archanioła i Jana Chrzciciela w Jeźnie. Fot. A.S. Czyż

rozkwitała jako mniszka, ale też cnót jej współsióstr, gdyż Maria Magdalena jako „mistrzynie panienek zakonnych”¹⁰⁴ kwitnąć uczyła inne zakonnice.

W połowie XVIII w. do świętej „krewniaczki” odwołał się także Antoni Michał Pac (ok. 1715–1774), kiedy wraz z żoną Teresą Barbarą z Radziwiłłów (1714–1780) pod koniec lat 60. XVIII w. przebudowywali kościół pw. Michała Archanioła i Jana Chrzciciela w Jeźnie, dając świątyni nowy wystrój (1770–1772). Jedną ze scen wymalowanych wówczas na sklepieniu ukazuje komunię św. Marii Magdaleny de' Pazzi podczas mistycznych obłóczyn¹⁰⁵ (il. 24).

ZAKOŃCZENIE

Kult św. Marii Magdaleny de' Pazzi w Rzeczypospolitej XVII–XVIII w. związany

był przede wszystkim z dwoma środowiskami stanowiącymi Kościół – mistyczne ciało Chrystusa. Po pierwsze byli to zakonnicy, głównie karmelici, którzy „przesadzili, kwiat zapachu cnego w Lacki wirydarz, z ogrodu włoskiego”¹⁰⁶.

W kontekście św. Alojzego Gonzagi o św. Marii Magdalenie pamiętali także jezuici wspierający starania beatyfikacyjne i kanonizacyjne. Drugim środowiskiem był dom Paców, którzy, wykorzystując propagandową siłę legendy rodowej o pokrewieństwie z de' Pazzimi, uznali Caterinę – Marię Magdalенę, za „świętą Pacównę”, za swą wyjątkową, bo „spokrewnioną” z nimi, niebiańską opiekunkę.

O ile w pierwszym przypadku sytuacja jest standardowa, a św. Maria Magdalena stała się częścią zakonnych opowieści hagiograficznych oraz wzorem cnót, które winny być pielęgnowane w klasztorach, o tyle w drugim przypadku jej kult

104 Wezwanie z litanii do św. Marii Magdaleny de' Pazzi. *Koronka...*, dz. cyt., k. nlb. Zob. także W. Czepiel, dz. cyt., k. B; A.M. Reconesi, dz. cyt., s. 293, 344, 355.

105 D. Klajumienė, *XVIII a. sienų tapyba lietuvos bažnyčių architektūroje*, Vilnius 2004, s. 72–73, 110–114, 211.

106 A.M. Reconesi, dz. cyt., k. 20.

w Rzeczypospolitej należy uznać za bezprecedensowy. Do tej pory jedynie przedstawiciele dynastii Jagiellonów i Wazów mieli swojego spokrewnionego z nimi patrona – św. Kazimierza¹⁰⁷. Inne rody, jak Odrowążowie (święci dominikańscy: Jacek i Czesław) i Giedroyciowie (bł. Michał) albo nie odgrywały w XVII w. znaczącej roli, albo dawno

107 W okresie średniowiecza w Polsce pośród świętych znajdziemy także przedstawicieli Piastów i skoliganych z nimi rodów.

wygasły. Moc propagandowa takich związków była wykorzystywana przez Paców szczególnie w ostatniej ćwierci XVII w., kiedy ich znaczenie polityczne było największe. Było to o tyle wyjątkowe, że o kult świętej krewniaczki dbali oni bardziej niż florency de' Pazzi. Wzorem dla nich stali się Medyceusze. Jednak w obu wskazanych przypadkach ikonografia św. Marii Magdaleny de' Pazzi wpisuje się tendencje europejskie, nie wyróżniając się oryginalnością.

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy obecności św. Marii Magdaleny (Cateriny) de' Pazzi w kulturze i sztuce Rzeczypospolitej w XVII-XVIII w. Kult mistyczki rozwijał się przede wszystkim w dwóch środowiskach – zakonnym i na dworze magnackiego rodu Paców. Pierwsze wiązało się nie tylko z karmelitami, ale także z jezuitami, którzy odegrali znaczącą rolę w procesie beatyfikacyjno-kanonizacyjnym mniszki, której byli spowiednikami. Św. Maria Magdalena miała także wizję św. Ałojzego Gonzagi w chwale nieba. W kręgu obu zakonów powstawały więc wizerunki świętej, ale także oracje na jej cześć, a także modlitwy – godzinki i litanie. Innym kręgiem związanym z kultem karmelitanki był dom Paców. Magnaci, wykorzystując propagandową siłę legendy o pokrewieństwie z rodem de' Pazzi, uznali Caterinę – Marię Magdalенę, za „świętą Pacównę”, swą szczególną, bo „spokrewnioną” z nimi niebiańską opiekunkę. Fakt ten należy uznać za wyjątkowy, bowiem do tej pory w Rzeczypospolitej jedynie przedstawiciele dynastii Jagiellonów i Wazów mieli swojego patrona – św. Kazimierza. Moc propagandowa takich związków była wykorzystywana przez Paców szczególnie w ostatniej ćwierci XVII w., kiedy ich znaczenie polityczne było największe. Było to o tyle wyjątkowe,

SUMMARY

The article concerns the presence of St. Mary Magdalene (Caterina) de' Pazzi in the culture and art of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 17th–18th centuries. The cult of the mystic developed primarily in two circles – monastic orders and the Pac family. The first circle was associated not only with the Carmelites but also with the Jesuits, who played a significant role in the beatification and canonization process of Mary Magdalene de' Pazzi, whose confessors they were. The nun also had a vision of St. Aloysius Gonzaga in the glory of heaven. Not only were images of the saint created in both orders, but also orations in her honour, as well as prayers, hours, and litanies. Another circle associated with the cult of the nun was the Lithuanian family of Pac. The magnates, utilizing the propaganda power of the family legend of kinship with the de' Pazzi, recognized Caterina de' Pazzi – Mary Magdalene – as “Saint Pac”. She was their unique, “related” to them, heavenly guardian. This fact should be considered exceptional, because in the Polish-Lithuanian Commonwealth, only the Jagiellonian and Vasa dynasties had their own patron – Saint Casimir. The propaganda power of such connections was utilized by the Pacs, especially in the last quarter of the 17th century, when

że o kult świętej krewniaczki dbali oni bardziej niż florency de' Pazzi, a wzorem dla nich stali się Medyceusze. Jednak w obu wskazanych przypadkach – kręgu zakonnym i w kręgu Paców – ikonografia św. Marii Magdaleny de' Pazzi wpisuje się tendencje europejskie, nie wyróżniając się oryginalnością.

SŁOWA KLUCZOWE

św. Maria Magdalena de' Pazzi, ikonografia świętych, Pacowie, karmelici, jezuici

their political influence was at its peak. This was particularly remarkable, as they cared more for the cult of their holy relative than the Florentine de' Pazzi, taking the Medici as their model. However, in both of the cases – the monastic circles and the Pac circle – the iconography of Saint Mary Magdalene de' Pazzi is in line with European trends, rather than standing out in terms of originality.

KEY WORDS

St. Mary Magdalene de' Pazzi, saints iconography, the Pac family, Carmelites, Jesuits

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych pw. Ducha Świętego w Krakowie
sygn. 12; sygn. 119.
Biblioteka Jagiellońska
Ms. Slav. Fol. 16.
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
f. 43-9919; f. 151-1353; f. 151-1354.

Źródła drukowane

Bronikowski Jerzy Józef, *Celsitudo Virtutum In Divinissima Maria Magdalena De Pazzis, Eminentissima...*, Kraków 1741.
Bylina Jan Antoni, *Prodigium montis Carmeli D. Maria Magdalena de Pazzis, miraculis et vitae sanctitate inclarescens...*, Cracoviae 1725.
Gołębiowski Chryzostom, *Pojedynek śmierci z życiem na pogrzebie [...] Krzysztofa Zygmunta Paca [...] i [...] Klary Izabelli Eugeniej Pacowej...*, Warszawa 1685.
Chwalibogowski Krzysztof Franciszek, *Nowina lwowska, którą sława prędkolotna rozgłasza o obwieszczeniu błogosławieństwa, B. Marii Magdaleny de Pacis,*

panny zakonu karmelitańskiego regulis observantiae florenckiej..., Lwów 1628.

Czepiel Wojciech, *Kredencja nabożna B. Marii Magdaleny de Pacis [...] od nabożnych niewiniątek szkoły farniej lwowskiej na walnej procesji pierwszego tej panny święta u tychże ojców na Halickim przedmieściu 10. Octobris uczyniona*, Lwów 1628.

Drewns Jan, *Honor consummatus liliorum [...] Nicolai Stephani Pac [...] episcopi Vilnensis...*, Wilno 1682.

Esprit Julien, *Lilia florencka św. Marii Magdaleny de' Pazzi, panna w ogrodzie świątobliwej obserwacji zakonnej Góry Karmelu rozkwitła...*, tłum. Marcin Charzewicz, Lwów 1670.

Gamurrini Eugenio, *Istoria genealogica delle famiglie nobili Toscane et Umbre...*, vol. 3, Firenze 1673.

Herka Ignacy Kanty, *Zebranie prac kaznodziejskich...*, Poznań 1752.

Komecki Franciszek Stanisław, *Insula in mari Mariano Fortunatissima D. Maria Magdalena De Pazzis Annua suae Solennitatis recurrente...*, Kraków 1721.

Koronka szkaplerzna S. Panny Przenajświętszej Maryi [...] na ostatek Godzinki św.

- Marii Magdaleny de Pazz(i)...., Kraków 1732.
- Krasowski Michał, *Sidus terrris exortum claritudine sua solem superans Diva Maria Magdalena De Pazzis*..., Cracovia 1696.
- Łętowski Michał Jan Kanty, *Aurum in Monte Carmelo Elianis ignibus probatum Divinissima Maria Magdalena De Pazzis redeunte*..., Kraków 1749.
- Łodziński Antoni Franciszek, *Viridarium sanctitatis in Carmeli solo plantatum D. Maria Magdalena De Pazzis*..., Cracoviae 1722.
- Małachowski Adam Kazimierz, *Navis pretiosa virtutum cymmelia per Mare Marianum devehens, D. Maria Magdalena de Pazzis*..., Cracoviae 1720.
- Reconesi Anton Maria, *Lilia florencka albo cudowny żywot serafickiej panny ś(w). M(arii) Magdaleny de Pazzis z miasta Florenciej* [...] teraz na nowo z włoskiego języka na polski przełożony [...] z ukróceniem i przydaniem świeżych cudów..., tłum. Marcin Charzewicz, Kraków 1671.
- Sanner Stanisław, *Vivanda niebieska w Najświętszym Sakramencie*..., Leszno 1692.
- Sapieha Michał Franciszek, *Lilium praesulea tiara coronatum* [...] in solenni inauguratione in antistitem Vilnensem [...] Nicolai Stephani Pac..., Varsavia 1682.
- Skorupka Wacław Michał, *Oratio in laudem D. Magdalenae de Pazzis recurrente sacro suo nomini die*..., Cracoviae 1773.
- Solski Stanisław, *Nauka o częstym używaniu Najświętszego Sakramentu*..., Kraków 1671.
- Stadnicki Franciszek Ksawery, *Scintilla sole maior inter Eliae flammis virtutum splendore refulgns* [sic] *D. Maria Magdalena de Pazzis*..., Cracoviae 1726.
- Stęgowski Serapion, *Florilegium theologicum* [...] *sanctitatis flori Mariae Magdalenae de Pazzis*..., Kraków 1706.
- Straszewski Antoni Stanisław, *Aurora Phaebeos virtutum radios in Monte Carmeli diffuendens Divinissima Maria Magdalena de Pazzis redeunte*..., Cracoviae 1742.
- Straszewski Józef Kazimierz, *Ipsium velle Dei in vita sua amplexa fuisse seraphica virgo S. Magdalena de Pazzis*..., Cracoviae 1766.
- Śmieszkowicz Anzelm, *Χεξακονθαλιθως seu incredibilis pulchritudinis, et incomparabilis precii valorisque, gemma scilicet ecstatica virgo divina Maria Magdalena de Pazzis*..., Kraków 1672.
- Węgrzynowicz Józef Bartłomiej, *Vestalis divinior ignis Eliae custos, D. Maria Magdalena De Pazzis*..., Cracoviae 1731.
- Wilkoński Kazimierz Benedykt, *Concha virtutum in Mari Mariano praestantissima, D. Maria Magdalena de Pazzis, annuo suae festivitatis recurrente die, in basilica celeberrimi conventus Cracoviensis maioris perantiquae regularis observantiae PP. Carmelitarum* [...] *demonstrata*..., Cracoviae 1712.
- Winiarski Andrzej, *Alpha (a)ciei (l)iterariae (p)opli (h)umili (a)pplicatum D. Mariae Magdalenae de Pazzis sapientissimae magistrae*..., [Kraków?] 1762.
- Wolski Franciszek, *Mons pietatis abo góra Karmelu w górę pobożności przemieniona, w której nieoszacowane summy depozytowane cnót i zasług i przykładów serafińskiej panny Marii Magdaleny de Pazzis karmelitanki na wypłacenie długów Ojczyzny zadłużonej*..., Kraków 1670.

Opracowania

Adamski Jakub, *Dawny kościół p.w. Św. Agnieszki i klasztor SS. Karmelitanek Trzewickowych*, w: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. Jan K. Ostrowski, cz. 1: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 19, Kraków 2011, s. 269–278.

- Aptacy Janusz, *Św. Maria Magdalena de' Pazzi (1566–1607) – życie i doktryna*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, t. 5, 2006, nr 1, s. 16–36.
- Baniulytė Aušra, *Lietuvos didikų Pacų ryšiai su Medičiais XVII a. antrojoje pusėje*, „Lietuvos istorijos metraštis”, t. 2, 2004, s. 43–62.
- Baniulytė Aušra, *Šv. Marijos Magdalenos de' Pazzi kultas Lietuvos baroko kultūroje: atvaizdai ir istorinė tikrovė*, „Darbai ir dienos”, t. 53, 2010, s. 225–258.
- Barzman Karen-Edis, *Devotion and Desire. The Reliquary Chapel of Maria Maddalena de' Pazzi*, „Art History”, vol. 15, 1992, no 2, s. 171–196.
- Berbara Maria, *A dor de Catarina de Siena, Teresa de Ávila e Madalena Pazzi nas artes visuais*, „Revista Concinnitas”, vol. 1, 2010, no 16, s. 36–45.
- Betlej Andrzej, *Kościół p.w. św. Michała Archanioła (Nawiedzenia Najśw. Panny Marii) i klasztor oo. Karmelitów trzewiczkowych (pierwotnie oo. Karmelitów bosych)*, w: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. Jan K. Ostrowski, cz. 1: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 20, Kraków 2012, s. 133–170.
- Calvo Portela Juan Isaac, *La comunión de María Magdalena de Pazzi, una estampa de Abraham van Diepenbeeck y Conrad Lauwers*, „Cuadernos de Historia del Arte”, vol. 35, 2020, no 10, s. 29–82.
- Clercq de Carlo, *Sainte Marie-Madeleine de Pazzi et ses dessins originaux*, „Bulletin del' Institut Historique Belge de Rome”, f. 50, 1980, no 370, s. 365–370.
- Cuadro Fernando Moreno, *Iconografía de Magdalena de Pazzi. A propósito de Alonso Cano, Valdés Leal y Pedro de Moya*, „Locvs Amoenvs”, vol. 10, 2009–2010, s. 141–152.
- Czyż Anna Sylwia, *Fundacje artystyczne rodziny Paców: Stefana, Krzysztofa Zygmunta i Mikołaja Stefana*, „Lilium bonae spei ab antiquitate consecratum”, Warszawa 2016.
- Czyż Anna Sylwia, *Kościół świętych Piotra i Pawła na Antokolu w Wilnie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008.
- Czyż Anna Sylwia, *Treści ideowe wystroju kościoła i klasztoru w Pożajściu*, w: *Kameduli w Warszawie 1641–2016. 375 lat fundacji eremu na Bielanych*, red. Karol Guttmeier, Anna Sylwia Czyż, Warszawa 2016, s. 305–336.
- Dettloff Anna, *Zespół osiemnastowiecznych ołtarzy bocznych w kościele Karmelitów na Piasku w Krakowie – próba określenia stanu pierwotnego i kwestia autorstwa*, „Rocznik Krakowski”, t. 69, 2003, s. 123–138.
- García Luque Manuel, *Noble, mística y santa: la iconografía de María Magdalena de Pazzi en dos obras inéditas de duque cornejo*, „Cuadernos de los Amigos de los Museos de Osuna”, 2020, no 22, s. 104–109.
- Grazioli Cristina, *Looking for the Light Rese-arching Stage Lighting in Renaissance and Baroque Eras*, „Kronika Zamkowa”, 2021, nr 8, s. 235–254.
- Gromski Dariusz, *Freski Józefa Meyera w katedrze lubelskiej*, w: *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 1, red. A. Maśliński, Lublin 1989, s. 157–196.
- Guidetti Giovanni Matteo, *Il reliquario di santa Maria Maddalena de' Pazzi a Vilnius e l'attività di Giovanni Comparini e Giuseppe Vanni per la corte di Toscana: nuovi documenti*, „Bollettino della Accademia degli Euteleti della Città di San Miniato”, 2012, nr 79, s. 197–215.
- Hammond Joseph, *An Old Altarpiece for a New Saint: The Canonization of S.M.M. de' Pazzi and the Decoration of Santa Maria dei Carmini in Venice*, „Explorations in Renaissance Culture”, vol. 38, 2012, Summer & Winter, s. 149–168.

- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 2, z. 12, oprac. Hanna Hohensee-Ciszewska, Barbara Wolff, red. Jerzy Łoziński, Warszawa 1953; t. 5, z. 8, red. Teresa Ruszczyńska, Aniela Sławska, Warszawa 1960; t. 7, cz. 2.1–2.2, red. Zofia Kurzawa, Andrzej Kustelski, Warszawa 1998–2002; t. 8, z. 6, oprac. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, Jan Samek, red. Ryszard Brykowski, Ewa Rowińska, Warszawa 1964; t. 10, cz. 1, oprac. P. Krasny, J. Sito, red. J. Sito, Warszawa 2004; t. 11, z. 9, red. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, Warszawa 1969; t. 11, z. 17, oprac. Beata Biedrońska-Słota, Irena Konopka, red. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, Warszawa 1979.
- Katedra wileńska. Artykułów historycznych do opisanja kaplicy świętego Kazimierza ciąg dalszy*, „Wizerunki i roztrząsania naukowe”, t. 14, 1840, s. 5–81.
- Klajumienė Dalia, *XVIII a. sienų tapyba lietuvos bažnyčių architektūroje*, Vilnius 2004.
- Małecki Jan M., *Kult św. Magdaleny de Pazzi w barokowym Krakowie*, „Folia Historica Cracoviensia”, t. 4–5, 1997–1998, s. 177–184.
- Maria Maddalena de' Pazzi. Santa dell'amore non amato* [kat. wyst. w Seminario Arcivescovile di Firenze, 19 V – 20 VII 2007], a cura di Piero Pacini, Firenze 2007.
- Martoni Alessandro, *Intorno a Lazzaro Baldi. Il dipinto con la velatio di Santa Maria Maddalena de' Pazzi nel monastero di San Giorgio Maggiore*, w: *Aldèbaran. Storia dell'arte*, a cura di Sergio Marinelli, vol. 2, Verona 2014, 173–186.
- Maslauskaitė-Mažylienė Sigita, *Šv. Kazimiero gerbimo istorijos šedevrai: Lietuva-Italija / Masterpieces of the History of the Veneration of St. Casimir: Lithuania-Italy* [kat. wyst. w Bažnytinio paveldo muziejus, Vilnius 17 V–15 X 2018], Vilnius 2018.
- Michalczyk Zbigniew, *Michał Stachowicz (1768–1825). Krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*, t. 2, Warszawa 2011.
- Mieszek Małgorzata, *Teatr, który wychodził na ulice. Przestrzeń miejska w dawnych teatrach szkolnych*, „Pamiętnik Teatralny”, t. 71, 2022, nr 1, s. 51–72.
- Misiurek Jerzy, *Wielkie mistyczki Kościoła*, Lublin 1996.
- Misztalska Jadwiga, *Żywot Marii Magdaleny de' Pazzi. Strategie wydawcy, strategie tłumacza*, „Między oryginałem a przekładem”, t. 16, 2010, s. 71–80.
- Moisan-Jabłońska Krystyna, *Obraz czyśćca w sztuce polskiego baroku*, Warszawa 1995.
- Musso Roberta, *La Trinità con sant' Ilario, sant' Andrea Corsini e santa Maria Maddalena dei Pazzi: una pala d'altare nella chiesa di Sant' Ilario a Casale Monferrato. Indagine su una committenza*, „Monferato. Arte e Storia”, vol. 13, 2001, December, s. 37–42.
- Nagielski Mirosław, *Anna Eufrozyna Sieniawska*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 37, red. Henryk Markiewicz, Warszawa-Kraków 1996–1997, s. 96–97.
- Ostrowski Jan K., *Kościół p.w. Św. Trójcy i klasztor OO. Karmelitów Trzewiczkowych w Rozdole*, w: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. tenże, cz. 1: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 9, Kraków 2001, s. 139–155.
- Pacini Piero, *Contributi per L'iconografia di Santa Maria Maddalena de' Pazzi: Una „vita” inedita di Francesco Curradi*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 28, 1984, Heft 3, s. 279–350.
- Pacini Piero, *Cosimo Ulivelli. Paladino della devozione carmelitana*, „Antichità viva”, vol. 33, 1994, nr 2–3, s. 66–72.

- Pacini Piero, *Fasto barocco e rigore monastico per Santa Maria Maddalena de' Pazzi: la costruzione della cappella-reliquiario di* *Ciro Ferri*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 47, 2003, Heft 2–3, s. 375–439.
- Pacini Piero, *Firenze 1669: un „Teatro Sacro” per Santa Maria Maddalena de' Pazzi*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 36, 1992, s. 129–202.
- Pacini Piero, *I „depositi” di Santa Maria Maddalena de' Pazzi e la diffusione delle sue immagini (1607–1668)*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 33, 1988, Heft 1–2, s. 173–252.
- Pacini Piero, *Il dono di Vittoria della Rovere a Santa Maria Maddalena de' Pazzi*, „Medicea”, 2010, nr 5, s. 72–87.
- Pacini Piero, *L'oro e i simboli della fede per la glorificazione di Santa Maria Maddalena de' Pazzi*, „Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz”, Bd. 49, 2005, Heft 1–2, s. 152–216.
- Pacini Piero, *Roma 1669: gli apparati per la canonizzazione di Maria Maddalena de' Pazzi*, „Commentari d'Arte. Rivista di Critica e Storia dell'Arte”, vol. 19, 2013, nr 54–55, s. 98–111.
- Pierguidi Stefano, *L'iconografia del „Sangue di Cristo” del Bernini. Santa Maria Maddalena de' Pazzi e il „Torchio mistico”*, „Iconographica. Rivista di Iconografia Medievale e Moderna”, vol. 7, 2008, s. 103–152.
- Przyboś Adam, *Kazanowski Marcin*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12, red. Emanuel Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 257–259.
- Serafini Giovanni, *Santa Maria Maddalena de' Pazzi. La vita a l'iconografia*, w: *L'altra metà del cielo. Sante e devozione privata nelle grandi famiglie fiorentine dei secoli XVII–XIX* [kat. wyst. w Museo di Casa Martelli, Firenze 7 X 2014 – 8 III 2015], Livorno 2014, s. 94–105.
- Shalit-Kollender Michal, *The Fresco Cycle of Saint Maria Maddalena De' Pazzi (1566–1607)*, „Religion and the Arts”, vol. 25, 2021, no 4, s. 421–454.
- Skulski Ryszard, *Z nieznanej literatury lwowskiej. Ks. Krzysztof Franciszek Chwalibogowski*, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej”, 1937, nr 1–4, 76–79.
- Stopka Krzysztof, *Torosowicz Mikołaj*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 54, red. Andrzej Romanowski, Warszawa–Kraków 2022, s. 434–444.
- Sułek Szymon, *Księgozbiór klasztoru karmelitów na Piasku w Krakowie*, Kraków 2014.
- Vitkauskienė Birutė Rūta, *Złotnictwo wileńskie. Ludzie i dzieła XV–XVIII wiek*, Warszawa 2006, s. 287.
- Literatura obcojęzyczna wykorzystana w niniejszym tekście została w większości zebrana podczas stypendium Fundacji Lankorońskich i Fundacji z Brzezia Lanckorońskich (2015). Artykuł powstał jako częściowe opracowanie grantu NPRH „Fundamenty” (NPRH/F/SP/0075/2024/13) „Perła Antokola. Dziedzictwo kulturowe zakonu kanoników regularnych w Wilnie (XVII–XVIII w.)”.

Tekst zgłoszono: 30 XI 2024 r., zrecenzowano: 30 VI 2025 r., zaakceptowano do druku: 30 VII 2025 r.